

אבילות (שמחות) שאלות ותשובות חדשות

השאלות עד עמ' ג הופיעו במהדורה הזמנית 1.4
ובמהדורה השנייה בכריכה הקשה (שבט תשס"ו).
השאלות עד עמ' ח יוכנסו בע"ה למהדורות עתידיות.

השאלות שנוספו מתוך המבחנים החדשים החל מחשוון
תשס"ז מובאות להלן בעמ' ט ואילך.
התשובות לשאלות אלו נכתבו על ידי הרב יעקב סבתו.

עדכון אחרון: תמוז תש"ע

(להכניס בסימן שעב סע' א לפני השאלה: ציין במה נפק"מ וכו')

כיצד על כהן להתנהג אם נודע לו באמצע טיסה שיש מת בבטן המטוס והוא אמור בעוד שעה לנחות נחיתה ביניים? ומה דין רופא כהן הנמצא במחלקה ומת שם חולה?

הובא לעיל משו"ת אגרות משה שהכהן היושב במטוס נטמא ממת הנמצא בבטן המטוס (וכ"כ בשו"ת חלקת יעקב יו"ד סימן ריג, ובשו"ת שבט הלוי חלק ט סימן רנא). לפ"ז על הכהן לצאת מהמטוס מיד בנחיתה הקרובה (אפי' בטומאה דרבנן). מאידך גיסא הובא לעיל שמוכח בפ"ת שיש המקילים שלא לצאת ערום כשהכהן נכנס לאהל המת בהיתר, וכן הדגו"מ חלק על הרמ"א והיקל שלא לצאת ערום בצירוף כמה שיטות כנ"ל. אולם נראה שהכל מחייבים את הכהן שלא להשתוות כשאין כבוד הבריות (כיצאה בעירום), וממילא נראה שבנידון דידן כשאין כאן אלא הפסד ממון (ואפשר שיוכל לתבוע מהחברה את ההפסד הכספי דמסתמא בירר בתחילה שאין מת במטוס) ואובדן זמן. לוא יצויר שיש כאן גם עניין של כבוד הבריות או צער גדול, הרי שיש מקום לדון להתיר לו לשהות במטוס בזמן הנחיתה על מנת שיוכל להמשיך בטיסתו.

בשו"ת חלקת יעקב יו"ד סי' ריד, הוסיף לצרף לנ"ל עוד שתי סברות להקל: במדינות הללו רוב ארונות פותח טפח, דלראב"ד ל"ל דין דקבר סתום בארון שיש בו פותח טפח, ולהרמב"ם בארון של עץ ג"כ רק דרבנן. כהנים בזה"ז דאין להם יחוס. על כן מסקנתו לדינא בנידון דידן, שרואה שאי אפשר לו בשום אופן להישאר במקום שהאוויר עושה הפסקה אם לא בצער גדול, ידקדק עכ"פ שלא לירד מהאוויר ולחזור, כדי שיהי' האיסור רק בשב ואל תעשה.

ובאשר לרופא, נראה פשוט שחייב לצאת, אולם אם מטפל בחולה שיש בו סכנה ואין מי שיחלפנו ודאי לא ייצא. ואפשר שאף אם החולה בגדר "חולה שאין בו סכנה" (היינו שחש בכל גופו או שנפל למשכב ולאפוקי ממיחוש בעלמא, ראה שו"ע אור"ח סי' שכח סע' יז, ומסתמא כל חולה בבית חולים בגדר זה), ואין מי שיחליף את הרופא והחולה מצטער, אפשר שיש להקל להמשיך בטיפול לאור כל הצירופים הנ"ל.

(סימן שפד להוסיף בסוף סע' א-ב)

האם מותר לאבל תוך שבעה לקרא שניים מקרא ואחד תרגום? תהלים? י"ח פרקי משניות לאומרים בכל יום?

ראה להלן בסי' ת סע' ג שהשו"ע סי' ת סע' א מתיר לחזור בשבת על הפרשה עפ"י הרא"ש, כיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור, הוי כקורא את שמע ומותר, וכתב הש"ך שם ס"ק ד שמכאן למד הדרישה להתיר שניים מקרא ואחד תרגום (וראה שם בשו"ת עוד פרטים). ובאשר לתהלים: נראה פשוט שמותר לקרוא בפרקים שהם

כדברים הרעים כגון "על נהרות בבל". גשה"ח פכ"א סע' ה אות א: ראיתי שאוסרים אמירת תהלים שהוא בכלל דברי תורה (זכרון ש"י דף ל"ב בשם המרי"א וכ"ה בהגהות הלבוש בשם מנהג פוזא בנוגע לת"ב). ודומני שאם אומר התהלים בדרך תפלה ובקשה והתעוררות לתשובה אפשר להתיר לו (כמו שמתיר המג"א בסי' תקנ"ד ס"ק ו בת"ב אחר חצות). ע"כ. בילקוט יוסף סי' כב סע' ו הביא את ההיתר של גשה"ח לאבלים היושבים בטל ובאים לידי שיחה בטלה וקלות ראש והסחת דעת מהאבילות. ובאשר ליי"ח פרקי משניות, ראה פ"ת סי' ת ס"ק ג שאוסר אפי' בשבת.

סימן שפט

האם מותר להחליף בגדים לשבת תוך ז' כשהם מכובסים ומגוהצים?

(נכנס בהמשך לפרטים נוספים – סעיף ב: הגה: י"א דאסור ללבוש בגדי שבת תוך ד' שבועות הראשונים, אבל אח"כ מותר אפילו על אביו ואמו, וכן לעשות בגדים חדשים (כל בו בשם מוהר"ם), אבל נהגו איסור כל י"ב חודש. גשה"ח פכ"א סע' י אות ד: בשבת נוהגין רובם להקל ללבוש בגדי שבת אפי' תוך ז' שהוא פרהסיא, אך לא הכתונת [ג] (מקור הדברים במעשה רב, ובברכי יוסף סי' ת שכתב שבזמנינו אין לך עניי שבישראל שאין לו בגד טוב לשבת ואם לא ילבש הוי אבילות בפרהסיא). בילקוט יוסף סי' לד סע' ב כתב שבגדי שבת מותרים אפי' מכובסים ומגוהצים, וצ"ע למקור דבריו (דהלא משום פרהסיא די בבגדי שבת שאינם מכובסים ומגוהצים, וכן העלה בדברי סופרים סי' שפט עמק דבר ס"ק יא).

ג. גשה"ח ציין לגליון מהרש"א סי' שפט א שציין לרש"ל, וז"ל גליון מהרש"א: בשבת של אבילות מי שאינו לובש כתונת מכובס הוא חסידות של שטות רש"ל בתשו' סי' קו (צ"ל: כז). עכ"ל. המעיין ברש"ל יראה שדברים אלו נאמרו על שבת חזון דזו אבילות קלה כמבואר שם, ועל אותן שמראין אבילות על הקרובים הפסולים לעדות (כנ"ל בסי' שעד סע' ו ברמ"א) שהוא רק מנהג, אך בשום אופן לא נאמר על אבילות מן הדין. כדי שלא להעמיד את מהרש"א כטועה בדברי רש"ל, אפשר היה לכאורה לדקדק שדבריו מתייחסים לרמ"א בסי' שפט סע' א המדברים על מנהג העולם שלא ללבוש מכובס כל ל', ועל כך כתב המהרש"א שהמחמירים בזה אף בכותנת זהו מנהג של שטות לאור דברי הרש"ל שאין להחמיר בזה במקום שהאבילות רק משום מנהג. מיהו מהרש"א חזר על דבריו בגליונו בסי' ת ושם אי אפשר לתרץ כך. שוב ראיתי שבדברי סופרים סי' שפט עמק דבר ס"ק ד עמד על הקושי שבגליון מהרש"א ואף הביא שמבואר בט"ז (בלא לציין מקור) בשם רש"ל שלא להחליף הכותנות בשבת. לדבריו, מהרש"א לא ראה את רש"ל בפנים.

מכאן ואילך לא נמצא במהדורה שנייה (החל ממבחן ניסן תשס"ו).

(השאלה מסימן שסד סע' ד, וכן השאלה מסי' שצ סע' ב נשאלו קודם
ניסן תשס"ו ונשמטו מהמהדורות הקודמות)

שאלה חדשה ממבחן חשון תשס"ו שתוכנס בע"ה למהדורה הבאה

האם מותר לאבלים לקיים מצוות ולהתפלל כשהארון מתעכב
מספר ימים?

סימן שמא סעיף ג: הרמ"א כתב עפ"י ר' יונה: מקום שנושאים המת מעיר לעיר, אם
מקום קרוב הוא, הוי כאילו מוטל לפניו. אבל אם הוא מקום רחוק, כגון מהלך שני ימים,
מותר עד שיבואו לעיר קבורתו. רע"א (כתבים, מכתב לרב איצק סג"ל), ביאר שכונת
הרמ"א שהאבלים מלוים את המת ושוב לא חל עליהם דין אונן דדמי למסרו לכתפים
(בב"י הביא הגהות מיימוניות המסתפק בזה), ומותרים בבשר ויין וחייבים בכל המצוות.
משמע לפ"ז שבהגיעם לעיר חוזר דין אנינות כיון שחייבים לטפל בקבורה. כמו כן נראה
פשוט שבאותם הימים אסורים בכל אותם הדברים האסורים כל זמן שלא נקבר המת
כתשמיש המטה (וי"א רחיצה וכו') ראה להלן בסע' ה.
נראה שהוא הדין אם מת לו מת בעיר אחרת ומביאים את הארון לעירו אחרי כמה
ימים, כל הימים שבינתיים אין לו דין אונן כנ"ל, וכשמגיע הארון נעשה אונן עד הקבורה
(וכך כתב בפני ברוך סע' נח בשם גדולי הוראה, וכך בדברי סופרים ס"ק סט).

סימן שמב (להכניס בסוף הסימן)

חתן או כלה שכבר נישאו והם בתוך שמחתם ונודע להם על אחד
מז' קרובים שנפטר כיצד תפסוק: האם מותר להם להשתתף
בלויה? האם יושבים שבעה עם כולם? מברכים ברכת דיין
האמת? והאם מותר להם להתרחץ או להתקשט? ומה עם סעודת
ההבראה?

ראה לעיל שאם כבר נבעלה לכו"ע משלים ז' ימי המשתה שהם כרגל ואח"כ ז' ימי
אבלות, וכל הגדון לקמן הוא כשהחתן והכלה בתוך ימי המשתה שלהם (בהתאם
לשיטת הנ"ל).

השתתפות בלויה: פ"ת בס"ק ב, כתב: בתשו' שבו"י ח"ב סי' ק"ב באחד שהיה חולה
נוטה למות וצוה לעשות נשואין לבתו ומת אביה אחר בעילת מצוה, וכתב שביום
המחרת לא תלך בתו אחר המת ללויה כיון שהוא רגל דידה, ואע"ג דברגל עצמו הולכין

ללוות המת אפילו הרחוקים וכע"ש שאר קרובים מ"מ בכלה שהמנהג שלא לצאת מפתח ביתה עד שבת כי כל כבודה כו', א"כ אם תלך אחר מטת אביה כאבלים הוי כאבלות בפרהסיא ואסורה ברגל וכבר קי"ל דנוהגת שבעת ימי משתה ואח"כ שבעת ימי אבלות, ותו כיון דאביה צוה שיעשו לה נשואין בודאי ניחא ליה ומוחל על כבודו כו' ע"ש ומשמע דבאביו של חתן כה"ג צריך לילך ללויה. עכ"ל.

נראה שבמקום שהמנהג שכלה יוצאת מפתח ביתה אף קודם השבת, הרי היא כחתן שצריך לילך ללויה, וביותר ששבו"י צריך לאיסורו גם את הסבא שאבי הכלה היה נוטה למות קודם החופה ועל דעת כן צוה לעשות את הנשואין, וזה לא שייך בסתם כלה. מיהו בדרשות המהרי"ל (הלכות שמחות) מפורש שאף חתן אינו הולך אחר המטה לבית הקברות, וכן פסקו האחרונים, הזכירם גשר החיים פרק יט סעיף ז אות ז. אכן למעשה כתב שם בגשה"ח שיש לדקדק שהמהרי"ל אסר לילך אחר המיטה לבית הקברות, אבל עד בית הקברות רשאי ללוות ואף כלה שלבה נוקפה רשאית ללוות צעדים אחדים. ובילקוט יוסף סי' י סע' ט כתב שמצוה לחתן ולכלה ללכת להלוויית קרוביהם ומה שיש החושבים שאסורים אין זה נכון כלל (וציין לשו"ת עדות משה).

האם יושבים שבעה עם כולם: בגשה"ח שם אות ד, כתב כדבר פשוט שאחר ז' ימי המשתה חתן או כלה ההולכים לבית האבלים נגררים אחר גדול הבית ככל דין אבל הנגרר אחר גדול הבית (ראה להלן סי' שעה סע' ח"ט, ואף ששם מבואר שמצטרף רק בתנאי שלא שמע על המות עד שהגיע לבית האבלים, זה דוקא באבל רגיל שאם שמע חלה עליו האבלות מיד, אבל בחתן זה לא שייך).

אולם בשו"ת הר צבי יו"ד סי' רסה, פסק שצריך החתן (או הכלה) למנות ז' ימי אבלות בפני עצמו, כיון שבשעה שהתחילה האבלות לאו בר אבלות הוא כלל. בילקוט יוסף סי' טו סע' ט פסק כגשר החיים (ראה שם למקורותיו), דכיון שחתן נוהג בדברים שבצנעא שפיר יש לומר דבר אבילות הוא ויכול להצטרף לגדול הבית.

קריעה וברכת דיין האמת, וסעודת הבראה: בגשה"ח שם אות ה, כתב שרוב האחרונים (המנויים בשד"ח אבלות רט"ז) פסקו כדרשת מהרי"ל שהחתן והכלה דוחים את הקריעה לזמן התחלת האבלות, דאחרי שהחתן מותר אפי' בגהוץ ותספורת משום דכתיב מלך ביפיו תחזינה עיניך מכל שכן שאין לו לקרוע בגדיו ולהראות בבגדים פורמים, וכן הוא בילקוט יוסף שם, והוסיף שכמו כן סעודת הבראה אין לעשותה אלא במוצאי שבעת ימי המשתה.

ובאשר לברכת דיין האמת הסכימו הכל שודאי צריך לברך בשעת המיתה או קודם הקבורה, דאחר ימי המשתה שוב אין מקום לברכה זו (ראה שם בגשה"ח אות ו, ובילקוט יוסף שם).

להתרחץ ולהתקשט: כבר הובא לעיל שמותרים אפי' בגהוץ ותספורת, וממילא ודאי ברחיצה וקישוט ולא נאסרו אלא בתשמיש המטה.

נוסיף שבגשה"ח שם אות ח, כתב שחתן חייב בתפלין ביום הראשון ואף חייב בכל המצוות דאין עליו דיני אנינות, והאריך בזה בח"א פרק טו סע' ג, וסברתו עפ"י ס' זקן אהרן שחתן כהן אינו נטמא למת, ועפ"י הריטב"א שכתב דעשו את החתן כמי שנתיימש לקבור דמותר בבשר ויין ותה"מ.

אבל בילקוט יוסף שם בהערה כתב שנוהג אנינות עפ"י מה שכתב הש"ך בס"ק ג, דלא התירו לחתן אלא בעילת מצוה משום דאונן אסור בתשמיש. ואף שחתן כהן אינו נטמא למת, מ"מ מצוה עליו לדאוג שיטפלו במת. ודקדק שאף לריטב"א לא התירו אלא בשר ויין ותה"מ (וכבר דן בסברא זו בגשה"ח שם, ואכמ"ל).

סימן שסד סעיף ד

אשה מעוברת שמתה האם פותחים את בטנה כדי להוציא את הולד או שקוברים אותה כך.

בפ"ת ס"ק ה הביא מתשובת שמן רוקח שנוהגים להוציא את הולד, אך לא מצא לזה מקור בש"ס, ואדרבה בש"ס משמע איפכא דניוול הוא להוציא ולדה אחר מיתה. ולפ"ז גם לעכב קבורתה כדי שהולד ייצא אין מהראוי לעבור על הלנת המת ובפרט בנשים, אך הואיל וכעת הנהוג להרבות בפעולות להוציא ולדה יש לעכב קבורתה עד יום שלישי ולאיים עליה בכל איומים ולהרבות בפעולות ככל האפשר, ואם ח"ו בתוך הזמן לא תצא ולדה אז יש לקברה כך ולא לפתוח בטנה ולזלזל בכבודה ח"ו ע"ש. ע"כ פ"ת נמצא שאף לדעת הסוברים שראוי לקבור אותה בלא הולד, אין לחתוך את בטנה אלא רק לעשות פעולות שהולד ייצא, ואם לא יצא קוברים אותה כך.

סימן שסד סע' ז (להכניס בסוף התשובה הקיימת)

ובאשר למצבה: הב"י בסע' ו, כתב: כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תקל"ז) מצבה שפנה מקבר זה להניח שם יפה ממנה מותר להניחה על קבר איש אחר (היינו אחר שיטוחו אותה בטיט ויכתבו שם הנפטר השני) דאפילו החוצב קבר וקבר בתוכו ופינהו יראה שמותר לקבור בו אחר שלא אסרו אלא בהנאה ולקבור אחר מה הנאה יש בו לחי ולמכור אותה להניחה על אחר אסור. ע"כ, ונראה שהסוברים לעיל שאין איסור הנאה ממצבה שהיא רק לכבוד בעלמא כנ"ל בסע' ד, יסכימו שמותר למכור אותה להניח על אחר. הש"ך בס"ק ג הביא בשם הגהות אשר"י דאסור למכור מצבה שנשברה.

(סימן שפא סע' ה-ו, להוסיף בסוף הסימן)

האם מותר לאשה להתקשט תוך שבעה פרט: בבוגרת, בנערה, בכלה, ובאשת איש?

ז"ל הרמב"ן בתה"א כמובא בב"י: אשה בימי אבלה לא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט, דכל הני באבילות כרחיצה דמו דתניא בפרק קמא דכתובות (דף ד ב) ובפרק אלו מגלחין (דף כ ב) וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ופוקסת ובסוף פרק קמא דתעניות (דף יג ב) אמרינן אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה בימי אבל אביה ואוקימנא אכחול ופיקוס דבוגרת מותרת ונערה ואשת איש אסורה הא ברחיצה בחמין אפילו בוגרת אסורה משום דאפשר בצונן, וכן הלכה. עכ"ל.

עפ"ז נפסק בשו"ע בסע' ו: אשה לא תכחול ולא תפקוס בימי אבלה, שכל אלו אסורים כרחיצה. ואשת איש אינה אסורה אלא תוך שבעה, אבל אחר ז' מותרת בכל, כדי שלא תתגנה על בעלה (רא"ש: כדן גיהוץ ותספורת עפ"י אבל רבתי אע"ג שלא נראה כן מדברי רש"י, וראה לעיל לענין רחיצה לאשת איש). כלה שאירעה אבל תוך שלשים יום לחופתה, מותרת להתקשט אפילו תוך ז' (רא"ש שם אע"פ שאין נראה כן מדברי רש"י). בוגרת שאירעה אבל, כיון שעומדת לינשא, מותרת בכיחול ופירקוס אבל אסורה ברחיצת חמין, [וכל גופה] [בצונן, הגהת חת"ס]. נערה אבלה, אסורה אפילו בכיחול ופירקוס.

סימן שצ סעיף ב

כתב השו"ע: ישב לגלח, ואמרו לו: מת אביו, הרי זה משלים ראשו [אחד המגלח ואחד המתגלח] וכו', האם צריך שיתחיל בפעולת הגלוח ממש, הבא ראייה.

מובא בב"י שמקור דין זה באבל רבתי ובירושלמי, וכתב על כך המרדכי: ושמא היינו טעמא דגדול כבוד הבריות וכו'. לפ"ז נראה פשוט שמשלים ראשו רק אם ממש התחיל, דרק באופן זה שייך כבוד הבריות, וכן עולה מדברי הט"ז כאן. אבל בחי' רע"א כתב דבירושלמי משמע דהתחלת תספורת הוא משיניח מעפורת של ספרים על ברכיו שכיון שהתחיל בהיתר גומר (ובשבט יהודה הכריע כט"ז). וראה ברכי יוסף או"ח סי' ע"א ס"ק שביאר כרע"א ומה שכתב המרדכי דההיתר משום כבוד הבריות זה רק לענין כשהאבל מגלח, אבל כשהוא מתגלח מותר אף בלא כבוד הבריות כיון שהתחיל בהיתר).

(סימן תג סע' א-ב)

כתוב דינים הידועים לך בדין ליקוט עצמות ביחס לאנינות,
לאבילות לקריעה וברכתה והאם מותר לבן ללקט עצמות אביו?

להכניס אחר פ"ת ס"ק א: ובאשר לברכת דיין האמת מזמן הקריעה, לא מצאתי דבר כזה
בליקוט עצמות.

מכאן ואילך נערכו התשובות על-ידי הרב יעקב סבתו

סימן שמ סעיף א

מתי יש לברך "ברוך דיין האמת" האם בשעת השמועה או בשעת הקריעה?

המקור לברכת דיין האמת הוא המשנה בברכות (נד.) "על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת" וכן נפסק בשו"ע רכב,ב. א"כ ברור שברכת דיין האמת אינה קשורה באופן ישיר לקריעה אלא היא על עצם השמועה הרעה ולכן מעיקר הדין מברכים אותה גם על הפסד ממוני ולא רק על מקרה של מוות (ראה שם בביה"ל). אלא שכבר בשו"ע סי' שלט,ג (ע"פ הרמב"ן) כתב "אומרים צידוק הדין עם יציאת נשמה וכמגיע לדיין האמת קורע האבל", א"כ יש מקור לכך שבפועל קישרו בין הברכה לקריעה. גם הברכ"י (ריש סי' שמ) כתב שכיון שתקנו לברך על המיתה אסמכו הברכה על הקריעה. ולגבי המנהגים ביחס לזמן הקריעה ראה בשו"ת סעי' א.

באילו מקרים יצטרך לקרוע שנית?

1. סעי' א – צריך שיקרע מעומד ואם קרע מיושב לא יצא.
2. סעי' ב – מקום הקריעה בכל מקום בבית הצוואר לפניו אבל אם קרע לאחוריו או מן הצדדים לא יצא.
3. סעי' כ – הקורע מתוך המלל ומתוך השלל ומתוך הליקוט ומתוך הסולמות, לא יצא.
4. סעי' כד – אמרו לו: מת אביו, וקרע, ואח"כ נמצא שהוא בנו, יצא ידי קריעה. והוא שנודע לו תוך כדי דיבור. ואם לא נודע לו עד אחר כדי דיבור, לא יצא.
5. סעי' כה – היה לו חולה, ונתעלף, וקרע עליו, ואח"כ מת; אם מת תוך כדי דיבור של קריעה, אין צריך קריעה אחרת. ואם לאו, צריך קריעה אחרת.
6. סעי' כט – הקורע בחלוק גזול, לא יצא ידי קריעה.

סימן שמא סעיפים א-ב

כיצד יתנהג אונן בליל הסדר? ביום השבת? והאם יתפלל מנחה של ערב שבת?

ראה בשו"ת כאן. ולעניין ליל הסדר, הנה לגבי ליל יום טוב שני נחלקו הדרישה והט"ז (סי' שמא ס"ק ג) עם הש"ך (שם ס"ק ט) אם דינו כאונן גם בלילה כאשר מתכוון לקבור

ביום ולא בלילה. והכרעת האחרונים (מ"א סי' תקמח ומ"ב שם ס"ק יט) כדרישה והט"ז שאינו נחשב אונן בלילה מאחר ואין דרך לקבור בליל יו"ט ולכן אינו דומה ללילה של יום חול. ומשמע שעד כאן לא נחלק הש"ך אלא לגבי ליל יו"ט שני היות וניתן לקבורו ע"י ישראל אבל לגבי ליל יו"ט ראשון שבכל מקרה ביו"ט ראשון קוברים רק ע"י גויים נראה שלכו"ע אין אנינות בליל היו"ט. וא"כ מאחר ואינו אונן ממילא חייב בכל המצוות הנהוגות בליל הסדר. (ולגבי ליל הסדר של ליל יו"ט שני תלוי במחלוקת הנ"ל). אבל בתשובת מהר"ם מלובלין (סי' עג) – הובא במ"א הנ"ל ובכה"ח סי' תעב ס"ק לא – כתב לגבי ההגדה שהיות ויש בה אריכות דברים ומדרש פסוקים טוב שיקרא אחר לפניו והוא ישמע.

ובחזון עובדיה (ח"ב עמ' קפט בהערה) כתב שגם את הברכות לא יברך בעצמו כיון שסוף סוף יש מחלוקת בזה, אלא ישמע מאחר. אבל לגבי הסבה כתב שחייב להסב שהרי אם לא יסב לא יצא ידי חובתו. (ועיין בספר מקראי קודש (לרב הררי) פ"ד הערה צ שהביא עוד פוסקים בענין זה המחייבים את האונן בכל המצוות).

וכאמור כל זה בשאין דעתו לקבורו בלילה אבל אם דעתו לקבורו בלילה (ביו"ט ראשון ע"י גויים וביו"ט שני ע"י ישראל) ברור שהוא אונן גמור ופטור מכל המצוות.

אונן בליל י"ד מה דינו לענין בדיקת חמץ וביטולו?

כתב הפת"ש (ס"ק ו) בשם שו"ת בית יהודה שאונן פטור ממצות בדיקת החמץ ויבדוק לו אחר. לגבי הברכה של האחר חילק בשו"ת תשובה מאהבה שאם המנהג להקנות את חלקו בשותפות לשותפו הרי שאז יקנה גם את החמץ לאחר והאחר יברך אבל אם אינו מקנה צ"ע אם יברך, כי אז בא רק מצד שליחות וכיון שהמשלח פטור צ"ע אם השליח יכול לברך.

בגשר החיים (עמ' קע) כתב שאם אין אחר שיבדוק עבורו יבדוק בעצמו בלי ברכה כי בדיקת חמץ יש בה גם צד של איסור.

אונן בליל הסדר – כיצד ינהג והאם יש חילוק אם דעתו לקבור בלילה או לא? (שם).

אונן ביו"ט חייב בכל המצוות כשאינו רוצה לקבורו ע"י עממין. לגבי ליל יו"ט שני נחלקו הט"ז והש"ך ראה בשו"ת. ופסקו רוב האחרונים שאינו אונן.

לפי זה אונן בכל המצוות של ליל הסדר בין יו"ט ראשון בין יו"ט שני.

אמנם כתב המ"א (סי' תקמח ס"ק ח) בשם מהר"ם מלובלין שאת ההגדה ישמע מאחר ויש בה מדרש פסוקים. (היינו וא"כ הוא כמו לימוד תורה האסור לאונן מצד שמחה).

בגשר החיים (פ"ח עמ' קע) כתב שאכן חייב בכל המצוות אבל לא יסב. עוד כתב שעדיף שישמע את כל הברכות וההגדה מאיש אחר לחוש לדעת הש"ך (לכאורה רק ביו"ט שני יש לחוש לזה או אפילו בליל יו"ט ראשון אם קוברו ע"י עממין). אולם כתב שהיות וקשה לשמוע כל ההגדה מאיש אחר לכן נכון יותר שיאמר בעצמו. (לא ברור למה לא כתב את טעם המ"א מצד מדרש הפסוקים). עוד כתב שיש להחמיר שלא לאכול בשר ולשתות יין מעבר לד' כוסות שהרי למחר מתכנן לקבור.

כל הנ"ל כאמור באם אם רוצה לקוברו בלילה אבל אם רוצה לקוברו בלילה נראה ברור שהוא אונן ופטור מכל המצוות של הלילה ורק אסור בחמץ.

סעיף ב

אדם שאביו נפטר במוצאי שבת כשלוש שעות לאחר צאת השבת והוא עדיין לא התפלל ערבית, ולמחרת בבוקר צריך להכניס בנו בברית. באר כיצד ינהג לגבי תפילת ערבית, הבדלה, ברכות הברית וסעדת הברית, האם יהיה הבדל בהלכות הנ"ל אם אביו נפטר לפני יציאת השבת?

ראה בשו"ת סע' ב לגבי נפטר בשבת וכן לעניין ברכות הברית.

ולעניין נפטר במוצאי שבת ועדיין לא התפלל ערבית, כתב הדג"מ שיתפלל שחרית שתיים היות וכבר חל עליו חיוב התפילה בתחילת הערב. וכן צדד בפת"ש.

לעניין סעודת הברית נראה שיעשה אחר הקבורה ואז יכול להשתתף בה ראה בשו"ת סי' שצא סע' א-ג.

נפטר כשעה לאחר צה"כ ונקבר קודם חצות – האם בנו מברך ברכת השחר ומתפלל תשלומי ערבית?

כתב הדג"מ אם מת בלילה שכבר חל עליו חיוב תפילה קודם שמת אף שאחר שמת לא היה יכול להתפלל צריך להתפלל שחרית שתיים. לגבי ברכות השחר פשוט שחייב כמו שחייב בתפילת שחרית.

נפטר לאחר שהגיע זמן תפילת המנחה ונקבר בלילה – האם בנו מתפלל תשלומי מנחה?

בפת"ש (ס"ק יח) כתב בשם הפמ"ג שבאופן כזה אינו מתפלל ערבית שתיים משום שאין החיוב של תפילת מנחה חל עליו אלא ברגע האחרון של יום שבזמן הקודם לזה אין בו חוב כ"כ אלא דיוצא כשמתפלל אז. ומהר"מ עשאל חולק וסובר שחייב ערבית שתיים.

סימן שמב

חתן וכלה תוך שבעת ימי שמחתם, האם יברכו דיין האמת על קרוב? ומה דינם ביחס לקריעת הבגד? סעודת הבראה? והאם ישתתפו בלוייה?

ברכת דיין האמת – מאחר והברכה אינה קשורה כלל לדיני אבלות אלא היא חלק מברכות ההודאה כמבואר במשנה בברכות פ"ט מ"ב וענינה הודאה לה' השופט בצדק א"כ אין מניעה לחתן לברכה וכן פסק בגשר החיים פ"ט ז, ו ואדרבא אם ידחו את הברכה אין מקום עוד לברכה זו.

קריעה – ביביע אומר (ח"ו סי' לד) דן בזה והביא כדרכו את השיטות השונות. כנה"ג וטהרת המים – קורע לאחר ימי המשתה. שאלת יעב"ץ – קורע מיד כי אין ימי המשתה כיו"ט אלא כחול המועד שמעיקר הדין הקרובים צריכים לקרוע. והסביר ביבי"א בסברת המאחרים את הקריעה, שיש חילוק בין חוה"מ לבין ימי משתה והוא כי בחול המועד נוהג עכ"פ באבלות השלושים שהרי אסור בגיהוץ ותספורת משא"כ בימי המשתה שמתור בגיהוץ ותספורת משום מלך ביופיו תחזה עיניך. ולמסקנה הכריע ביב"א לאחר את הקריעה לאחר ימי המשתה. וכן פסק בגשר החיים שם אות ה אמנם כתב שמי שרוצה להחמיר ולקרוע יש לו על מי לסמוך רק שיקרע בצנעא ואח"כ יחליף הבגדים.

סעודת הבראה – פסק בילקו"י סי' טו סע' ט שעושה אותה לאחר ימי המשתה.

השתתפות בלוייה – בדרשות המהרי"ל כתב שאין החתן הולך אחר המטה לבית הקברות. אבל בפת"ש (ס"ק ב) הביא תשובת שבו"י שכלה אינה הולכת מאחר ובד"כ הכלות נשארות בבית עד שבת וא"כ אם תצא ייחשב אבלות פרהסיא ודקדק הפת"ש מדבריו שהחתן כן צריך ללוות את המת. אמנם בשד"ח הביא אחרונים שערערו על הפת"ש מדברי המהרי"ל הנ"ל. אולם בגשר החיים דחה את הערעור מאחר ודקדק שבמהרי"ל כתוב רק על הליכה לבית הקברות משמע שללוות מפתח ביתו יכול לעשות. ומסכם שאפ' כלה אם ליבה נוקפה יכולה ללוות צעדים אחדים. ובילקו"י סי' טו סע' ט פסק שמעיקר הדין אין בזה איסור. (ובהערה שם הזכיר את המהרי"ל ולא ברור מדוע לא התייחס אל דבריו אא"כ נאמר שיתרץ כמו גשה"ח).

חתן וכלה שביום חמישי או שישי לשמחתם נפטר להם קרוב מתי מתחילים לשבת, והאם מצטרפים לשאר האבלים?

לגבי תחילת האבלות מבואר הדין ברמב"ם (פ"יא ה"ז) "שבעת ימי החתנות הרי הן כרגל ומי שמת לו מת בתוך ימי המשתה אפילו אביו ואמו משלים שבעת ימי השמחה ואחר

כך נוהג שבעת ימי אבלות, ומונה השלשים מאחר ימי השמחה". וזה הוא למעשה ק"ו מהדין של מת אביו של חתן וכו' שמכניסים מת לחדר וכו' שהרי כאן חלו ימי המשתה עוד קודם המיתה וא"כ ודאי שמתחיל את אבלות רק לאחר ימי המשתה. אמנם מ"מ גם באופן זה נוהג דברים שבצנעא.

ולגבי הצטרפות לשאר האבלים – בשו"ת יבי"א (ח"ו סי' לד) דן בשאלה זו. וניתן לסכם את דעות האחרונים כך:

סברת האומרים שאינו מצטרף לגדול הבית –

א. כאשר לא קוברים את המת בעירו וגדול הבית התחיל באבלות כי נשאר כאן ולא הלך ללוות את המת ויש קרובים שהלכו ללוות את המת, מצאנו מחלוקת בין התוס' לרמב"ן אם נגררים ההולכים אחר גדול הבית או מונים לעצמם כשיסתם הגולל (מח' זו תלויה בגירסאות בירושלמי). והש"ך פירש בדעת השו"ע שדעתו להחמיר שלא נגררים אחריו. ולפי זה ה"ה כאן בחתן היות וטרם התחיל באבלות דומה למי שהלך ללוות את המת וטרם נסתם הגולל, שמונה לעצמו.

ב. מה שאמרו חכמים שאם בא ממקום קרוב מונה עמהם הוא דווקא באופן שאילו היה שומע על האבלות במקומו היה יכול להתחיל בה מיד, ולכן עכשיו ששמע רק לאחר שבא הקלו עליו להחשיבו כאילו שמע במקומו. אבל בנידון זה שאפילו כשודע מהאבלות אינו רשאי להתחיל בה א"כ לא שייך שיצטרף לגדול הבית.

הסוברים שמצטרף עם גדול הבית –

התשובה לשתי הטענות לעיל היא תשובה אחת. אין לומר לגבי חתן שלא חלה עליו האבלות כלל היות וחלה עליו אבלות לענין דברים שבצנעא. א"כ נחשב שכבר חלה עליו האבלות במקצת ולכן אין להשוות את דין החתן לדין ההולכים ללוות את המת היות ושם לא חלה עליהם אבלות כלל. וכן אין לומר שלא יכול להתחיל כלל באבלות מאותו טעם עצמו שכבר התחיל בדברים שבצנעא.

ולהלכה פסק ביבי"א שכיון שהלכה כדברי המקל באבל, וכאן י"ל שאף השו"ע יודה להקל לכן למעשה הקל בזה.

גם בגשר החיים פ"ט ז, ד כתב שמצטרפים אלא שהעיר שאם מת ביום החופה, שאז נגמרים ימי המשתה אחרי ימי האבלות מאחר ולענין ימי המשתה לא אומרים מקצת היום ככולו, א"כ לא יוכלו להצטרף עמהם אחרי שכבר קמו מאבלם.

סימן שדמ סעיף א

באר כיצד מספידין את המת, מה צריך לומר וממה צריך ליזהר שלא לומר?

במסכת שמחות (פ"ג ה"ה) שנינו לגבי הספד "ולא מוסיפין בתחילה, אבל מוסיפין על העיקר". וכתב הרמב"ן שעוד אמרו באבל רבתי "כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן". (לפנינו אינו נמצא). ופירש הרמב"ן (הברייתא הראשונה) שהכונה היא שאין מספידין בכבוד מי שאינו ראוי לכך בשעת ההספד אבל אם היה ראוי לכבוד מועט מאריכין בכבוד ומוסיפין במקצת שבחיו.

כתב הטור "ומצוותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים הלב כדי להרבות בכייה ולהזכיר שבחו ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין מדותיו הטובות שבו ומוסיפין בהם קצת רק שלא יפליג ביותר ואם לא היה בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירים להם חכמתן וחסידותן וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו גורם רע לעצמו ולמת. " והעתיק דבריו בשו"ע.

עוד כתב הרמב"ן שואי לאו בר הכי הוא, מספידין אותו כנשי דשכנציב (מו"ק כח:): דאמרן מותא כמותא ומרעא חביליא פירוש כמות העשיר כן מות העני אבל החולי הוא הצער והאבל ואומרות כן לפי שמת ביסורין ואינו ראוי להספד אחר.

סימן שמה סעיף ו

קטן שהמיר עם אביו, האם שאר קרובין מתאבלים עליו, והאם יש חילוק ביניהם לבין האם לענין אבלות?

המרדכי (סי' תתפו) כתב "קטן בן שנה או שנתיים שהמיר עם אימו ומת, אומר ר"י שהיה נראה שמתאבלים דודאי גדול אין מתאבלין עליו כדאמרין פרק נגמר הדין באבוד רשעים רנה אבל קטן מה שהמירוהו בהמתם מה מעלה ומה מוריד וה"ל כאלו המיר בעל כרחו. ור"ת אמר שאין מתאבלין עליו והביא ראיה מתוספתא דסנהדרין דתניא "קטני עיר הנדחת שהודחו עמו ר"א אומר נהרגין וחכמים אומרים אין נהרגין", ש"מ דלרבנן אין מתאבלין דכי פליגי באין נהרגין אבל לענין אבלות מודו דאין מתאבלין".

מבואר שיש כאן מחלוקת בין ר"י לר"ת אם מתאבלים עליו.

השו"ע (סי' שמה סע' ו) פסק כר"ת שאין מתאבלין. וגם הרמ"א פסק כן בסי' שמ סע' ה' אלא שברמ"א מפורש שה"ה אם המיר עם אביו והש"ך (שמה ס"ק י) העיר שכן הכוונה גם בשו"ע בסי' שמה.

אמנם הדגול מרבבה כתב שלא ברור מדוע הכריע השו"ע כר"ת מאחר והמרדכי במס' סנהדרין (סי' תשטז) דחה את ראיית ר"ת וטען שבעיר הנדחת מדובר שהקטן גדול קצת ועבד ע"ז אבל קטן שאינו יודע בין ימינו לשמאלו חשוב כישראל ועוד שאין להשוות עיר הנדחת לסתם עובד ע"ז שהרי גם לר"א קטן שעבד ע"ז (שלא בעיר הנדחת) אינו נהרג. עוד טען הדג"מ שלפי שיטת ר"ת היינו צריכים לומר שגם אין מתאבלים על אשת מומר אפילו שלא המירה כי בעיר הנדחת לשיטת הרמב"ם הנשים נהרגים עם בעליהם. עוד טען ששם מדובר דווקא שהמירו גם האב וגם האם ולכן מכריתים זרעם אבל בהמיר אחד מהם אינו נהרג גם לשיטת ר"א.

מסקנת הדג"מ שהשו"ע הקיל מאחר והלכה כמיקל באבל. לפ"ז כתב שביום ראשון שלחלק מהפוסקים הוא דאורייתא יש להחמיר וכיון שהתחיל שוב חייב להמשיך. עוד טוען שרק שאר קרובים של הקטן פטורים אבל האב או האם שלא המירו חייב להתאבל, וראיה מרגמ"ה שהתאבל על בנו שהמיר ואם כי כתבו שהוא החמיר שם היה לרצונו משא"כ כאן שהוא קטן.

סימן שמז סעיף א

האם מותר לערוך הספד וכדו' ביום השלושים, לאדם שנפטר בכ"ד שבט? פרט.

במשנה מו"ק "לא יעורר אדם על מתו, ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום". ובגמ' (ח). מאי שנא שלשים יום? אמר רב כהנא אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל, ובא ספדן ועמד על פתח ביתו, ונטלתן אשתו ונתנתן לו, ונמנע ולא עלה. באותה שעה אמרו: לא יעורר על מתו, ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום. ושמואל אמר: לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום. מאי בינייהו? – איכא בינייהו דקעביד בחנם.

ופסקו הרמב"ם והראב"ד כשיטת שמואל ואילו הרשב"א פסק כרב. ובשו"ע אין הכרעה ברורה (עיין סי' תקמז בשעה"צ ב) אבל האחרונים הכריעו כשמואל (עיין מ"ב שם ס"ק ב בשם הט"ז). ואמרו בירושלמי הדא דתימא בישן אבל בחדש מותר, איזהו חדש – תוך שלושים, ישן – אחר שלושים ובאר הרא"ש (פ"א סי' יג) שכוונת הירושלמי היא שאם מת לו מת בתוך שלושים לרגל זהו מת חדש ועליו אין איסור להספיד מפני שהמרירות כבד הוא בלבד על מיתת המת ואין בו תוספת מפני ההספד. והעולה מזה הוא שאם מת לו לפני שלושים לרגל זהו בכלל מת ישן שאסור לסופדו וכן כתב השו"ע (סי' תקמז סע' ג וכעין זה ביו"ד סי' שמז) "כל ל' יום לפני המועד אסור להספיד על המת שמת לו לפני שלושים יום קודם המועד" ומשמע אפילו שהוא תוך שלושים מפטירתו (וכן כתב הביה"ל שם). אבל בפת"ש (שמז, א) כתב בשם תשובת בית אפרים שדעתו שגדולי

הראשונים סוברים שכל שהוא תוך ל' לפטירתו נקרא מת חדש וכן הוא דעת הרדב"ז ומ"מ לדינא כתב הבית אפרים שאין לזוז מדברי השו"ע אלא אם כן הוא צורך שעה שמת גדול הדור שמוטל על כל הת"ח להספידו ומפני כבודו של חכם יש להספידו.

עוד הביא שם בפת"ש בשם ספר אגוד אזור ושגם בשבות יעקב כתב למסקנה כן – שכל האיסור להספיד הוא רק אם קרובי המת נמצאים בהספד אבל במקום שקרובי המת אינם נמצאים לא שייך איסור זה.

סימן שמט סעיף ב

חולה לב שהכניסו לגפו מכשיר יקר ביותר לרפואתו, כעבור יומיים נפטר החולה, האם מותר להוציא את המכשיר מגופו בכדי שלא להפסיד את עלות המכשיר? – אם הוציאו, האם מותר להשתמש במכשיר זה לחולה אחר?

ראה בשו"ת סי' שמט סע' ב לעניין איסור הנאה מגויי המת המחוברים למת.

ולעניין קוצב לב:

באג"מ (יו"ד ד, ג) כתב שלכתחילה אין לשים קוצב לב מסוג כזה שצריך להוציאו אחר מיתתו אבל אם כבר הונח בגופו או שצריך החולה דווקא אותו קוצב לב על פי עצת הרופאים מותר להחזירו אחר מיתתו אפילו יש ניוול קצת.

גם בציץ אליעזר (יד, פג) כתב להתיר והסתמך על כך שאין איסור ניוול במקום הפסד ממוני על מי שאינו קרוב (וכאן הרי בית החולים מבקש להוציא את המכשיר). כך מתבאר בגמרא בב"ב קנד: באחד מכר נכסיו ומת ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתה, ואסר להם ר"ע לנוולו. ומוכח שם בגמרא שאילו הלקוחות היו מערערים היה מותר להם לנוולו בשביל הפסד ממונם. (אמנם כתב שם שלכתחילה ראוי להחתים את החולה על התחייבות שיצווה שיוציאו ממנו את המכשיר אחר מיתה כדי לצאת כל חשש של נויי המת).

גם בשו"ת שיח נחום (להרה"ג נ. א. רבינוביץ) כתב להתיר. וכתב שם טענה אחרת ביחס לבעיית הניוול והיא שאם עושים למת דבר שגם לחי עושים כך, כגון שעושים חתך בעור ואין פותחים את הגוף וכן אם עושים חתך ושוב תופרים וסוגרים את החתך כמו שעושים לחיים – כגון זה אינו ניוול. וחזק שם סברא זו ע"פ האגרות משה (יו"ד ב, קנא) שהתיר לתחוב מחט במת כדי להוציא מהמת לחלוחית לצורך בדיקה של מחלה). ובנידון קוצב לב אין צריך אלא לעשות חתך קטן בעור כדי להוציא את המכשיר.

סימן שסא

מתי יש לומר קדיש בשני המקרים שלפניך : א. נפטר בשבת. ב. בלוויה.

לגבי שאלה א' ראה בשו"ת סי' שמא סע' א. לגבי שאלה ב' : בגשר החיים (עמ' קיד) מתאר את מהלך הלווייה חברי הח"ק מוצאין את המת מהבית ומניחים אותו על המטה ואז אומרים את המשנה של "עקביא בן מהללאל" ועוד שני פסוקים של צידוק הדין פסוק מפרשת האזינו (דבר' לב, ד) "הצור תמים פעלו" וכו' ופסוק מירמיה (לב, יט) "גדל העצה ורב העלילה" וכו' וכן אומרים פסוק מאיוב (א, כא) "ה' נתן וה' לקח" וכו' ופסוק מתהילים (עח, לח) "והוא רחום יכפר עון" וכו' ואחרי זה אומר אחד מהקרובים (נראה שיום נוהגים שכל הקרובים אומרים ביחד וכנראה תלוי במנהג) או מהח"ק קדיש.

לאחר מכן מתקדמים קצת עוצרים ועומרים, ואומרים את הנזכר לעיל כולל קדיש ושוב ממשיכים ושוב עוצרים כך כמה פעמים – תלוי במנהג ראה שם עמ' קלג ואכ"מ.

סימן שסג

בשנת תש"ס נמצאו שרידיה של הצוללת "דקר" ונשאלה שאלה האם יש להתאמץ להוציא את החללים ממעמקי הים. כתוב שלושה נימוקים הלכתיים לחיוב או לשלילה בשאלה זו (לפחות אחד לחיוב ואחד לשלילה ואין צורך בהכרעה).

הנימוק להוציא את החללים הוא שהם לא זכו לקבורה מעולם, והם בגדר מת מצווה שאין לו קוברים שכל מי שמוצאו חייב לטפל בו.

לעומת זו חיילים שנהרגו במלחמה, כתב הרמב"ם (הלכ' מלכים ו, יב) "ומי שנהרג במלחמה במקום שיפול שם יקבר, קונה מקומו כמת מצווה". אלא שבמקרה זה ברור שלא ניתן לקוברים במקומם. ויותר מזה אפילו אם כבר היו קבורים הרי מותר לפנות קבר שנכנסים בו מים וק"ו במקרה הנ"ל.

עניין נוסף שצריך להתייחס אליו הוא מידת הסיכון שיש בנסיון להוציא את הגופות ממעמקי הים, ואין לסכן אנשים חיים בשביל המתים.

יתכן גם שבנסיון להוציאם יגרם ניוול גדול למה שנשאר מהגופות ואולי אף יתפוררו לגמרי.

סעיף ב

אדם נפטר בעיר מסויימת שיש שם בית קברות, באלו תנאים מותר להעבירו לקבורה בעיר אחרת? ומה יהיה הדין במקרה ולא התמלאו התנאים הנ"ל, אבל אם ירצו לקבורו באותה העיר יצטרכו להלינו מחמת סיבה כלשהי ואם יעבירו אותו לעיר אחרת יוכלו לקבורו מיד?

לגבי התנאים להעבירו ראה בשו"ת סי' שסג סע' ב.

ואם לא התמלאו התנאים, אם עדיף להלינו או להוליכו לעיר אחרת, לכאורה נראה שהוא תלוי בטעם של האיסור להוליך ממקום למקום. כי הש"ך באר שהטעם הוא משום כבוד המתים הקבורים באותה העיר שמבזה אותם שלא לנוח אצלם. ואילו הזכרון יוסף הקשה על טעם זה שא"כ מדוע כשציוה להוליכו שומעים לו, ולכן פירש שהטעם הוא משום צער ובזיון המת לטלטלו שמא בין ובין כך יסריח או יכשלו אבריו ויהיה בזיון למת.

והנה לפי טעם הזכרון יוסף נראה שמותר להלינו בעיר הזאת כדי למנוע ממנו את הבזיון בהעברת הגופה שהרי מותר להלינו לכבודו. ואילו לפי טעם הש"ך שהחשש הוא מחמת מתים אחרים, לא מצאנו שמותר להלין בשביל כבוד מתים אחרים. ולכאורה בזיונו בהלנה גדול מבזיונם שלא נח אצלם. ובפרט שאם יש סיבה מדוע לא נקבר אצלם שזהו מפני שאילו היה נקבר עמם היה מוכרח להלין, א"כ אין כאן בזיון להם שהרי לא מפני שלא רצה בשכונתם אלא מחמת סיבה אחרת לא נקבר עמם.

סימן שסד סעיף א

אשה הזמינה מצבה לקבר בעלה ולאחר ששמו המצבה רוצה להחליפה במצבה יותר יקרה ומכובדת, האם מותר להחליף המצבה? ואם נאמר שמותר, האם מותר להשתמש במצבה הקודמת למת אחר לאחר שישנו את השם הכתוב על המצבה?

הרמ"א הזכיר מחלוקת ראשונים האם המצבה אסורה בהנאה. ובפת"ש אות ג הביא שהרדב"ז כתב שנוהגים להחמיר בזה.

ושם בפת"ש כתב בשם ברכ"י מחלוקת אם יכולה האשה להחליף את המצבה היות והיא משתכרת במצבה הישנה כי יקוּזו לה ממחיר המצבה החדשה את מחיר המצבה הישנה, וא"כ נהנת מהמצבה הישנה. דעת המתירים נראה שסוברים שאין כאן הנאה גמורה כי אפשר לדון זאת כמבריח ארי היינו שע"י המצבה מסלק חוב ולא נהנה ממש ממנה (ראה גליון מהרש"א בשם תשובת דבר שמואל), ואילו המחמירים סוברים שמ"מ נקרא הנאה. וראה גם בפת"ש ס"ק ז. בכל אופן אם משלמת מחיר מלא על המצבה החדשה נראה שלכו"ע יכולה להחליף את המצבה.

לגבי להשתמש למת אחר דבר זה תלוי במחלוקת הפוסקים האם כאשר נאסר הקבר בהנאה זהו גם לגבי לקבור בו מת אחר. רבינו ישעיה (הובא בטור) סובר שאסור לקבור בו מת אחר וה"ה לגבי המצבה. אמנם הרשב"א בתשובה (הובאה בבדק הבית סעיף ו) כתב בפירוש שמותר לקבור מת אחר ואיסור ההנאה הוא רק לגבי החיים וכתב שה"ה לגבי המצבה מותר להניחה על קבר איש אחר.

להלכה גבי מצבה כתב בגשר החיים (עמ' רצ) שיש לסמוך על הרשב"א כי יש לצרף גם דעת הרא"ש המתיר לגמרי את המצבה בהנאה.

בגיליון מהרש"א הביא שם פוסקים שצריך לגרור האותיות ולחקוק אחרים במקומם.

סעיף ב

במהלך סלילת כביש חדש נמצאו קברים בעומק האדמה.
האם מותר לפנות את הקברים למקום אחר?
האם יש הבדל בין אם נמצאו קבר בודד או הרבה קברים?
לאחר שפינו (כהלכה או שלא כהלכה) האם מותר לנסוע ולהנות
מכביש זה שנמצא על מקום שהיו שם קברים?

א. במשנה נזיר ט, ג (וכן הוא גם באהלות טז, ג) "המוצא מת בתחלה מושכב כדרכו נוטלו ואת תבוסתו, מצא שנים נוטלן ואת תבוסתן, מצא שלשה אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמנה הרי זו שכונת קברות, בודק הימנו ולהלן עשרים אמה מצא אחד בסוף עשרים אמה בודק הימנו ולהלן עשרים אמה שרגלים לדבר שאילו מתחלה מצאו נוטלו ואת תבוסתו".

מבואר במשנה שהמוצא מת יכול ליטלו וכן הוא גם בברייתא בסנהדרין מז, ב (והיא תוספתא באהלות ובמס' שמחות) "נמצא אתה אומר שלש קברות הן: קבר הנמצא, קבר הידוע, קבר המזיק את הרבים. קבר הנמצא – מותר לפנותו, פינהו – מקומו טהור ומותר בהנאה. קבר הידוע – אסור לפנותו, פינהו – מקומו טמא ואסור בהנאה.

העולה מתוך המשנה והגמרא הוא שמת בודד הנמצא מותר לפנותו. כתבו התוס' (נזיר סד, ב ד"ה נוטלו) שהטעם שמותר לפנותו בנמצא "מאחר שלא נודע הקבר לבני אדם נכון לומר כי לאקראי נקבר שם". והיינו שלכתחילה לא נקבר על דעת להשאר שם והוא כאילו נקבר על דעת שיתפנה.

כתב דין זה בשו"ע סי' שסד סע' ב.

ב. אמנם מבואר במשנה הנ"ל שיש חילוק בין מת אחד ושניים לבין שלושה מתים והוא שבשלושה מתים נקרא שכונת קברות. ובארו הראשונים (רש"י תוס' ורא"ש בנזיר שם וכן ר"ש באהלות שם) שמשמעות שכונת קברות היא לעניין שאסור לפנותם כי קנו

מקומם. ובטעם הדבר כתבו התוס' שם "דאיגלאי מילתא כיון דמשכחא תלתא כי בית הקברות היה שם ולכך אסור ליטלן ולפנותו גם צריך לבדוק הימנו ולהלן עשרים אמה כי בודאי שבית הקברות היה שם ורגילים היו לקבור במערות". (ובדעת הרמב"ם (טו"מ פ"ט) יש להסתפק; לכאורה מה שמפורש בדבריו לגבי החילוק בין שכונת קברות או לא הוא רק לגבי חובת הבדיקה של הטומאה עד כמה צריך לחשוש שיש שם גם מתים אחרים המטמאים, וכן נראה מתוך דבריו בפהמ"ש – אמנם למעשה נראה מתוך דברי האחרונים שיובאו להלן שודאי שגם הרמב"ם מודה שבשלושה אסור לפנות).

הטור והשו"ע השמיטו חילוק זה וצ"ע מדוע.

לפי זה אם במהלך חפירות מתגלים כמה קברות יש לחשוש שמא יש שם שכונת קברות ואסור לפנותם. אמנם במשנה יש תנאים לגבי המרחק בין מת למת מתי נחשב שכונת קברות ולכאורה אם מוצאים את המתים שלא לפי המרחקים הנ"ל היה צריך להקל, אבל כבר כתב הגר"ד אופנהיים (שיובא להלן) שזהו רק לפי המרחקים שהיו נוהגים בזמן המשנה אבל בתקופה שאח"כ י"ל שנהגו במרחקים אחרים.

אמנם בכל זאת ישנם שני אופנים להקל לפנות אפילו מספר קברים:

א. קבר המזיק את הרבים – בגמרא סנהדרין שם נאמר בברייתא: "קבר המזיק את הרבים – מותר לפנותו, פינהו – מקומו טהור, ואסור בהנאה".

ובירושלמי (נזיר ט,ג הוזכר בטור) "הורה ר' אבא בר כהן בכפר עקביה מקומו מותר בהנייה מה ופליג כאן בשקדם הוא את העיר וכאן בשקדמתו העיר".

והיינו שמבאר הירושלמי שהביריתא מדברת בשקדם הקבר ולכן מקומו אסור בהנאה אבל אם תקדם העיר – אפילו בהנאה הוא מותר. וא"כ מבואר שאפילו קדם הקבר מ"מ מותר לפנותו אלא שמקומו אסור בהנאה. (ובטור הזכיר את חילוק הירושלמי לגבי 'דרך' אם הדרך קדמה או הקבר). וכן פסק בשו"ע (סע' ה) "קבר המזיק את הרבים, כגון שהוא סמוך לדרך, אפילו נקבר שם מדעת בעל השדה, מותר לפנותו, ומקומו טהור, ואסור בהנאה אם קדם הקבר; אבל אם קדם הדרך, מקומו מותר בהנאה".

א"כ כשבאים לסלול כביש שהוא לצורך רבים (והיינו דרך המוזכר בשו"ע) מותר לפנות קברים הנמצאים שם אפילו שהם קדמו לכביש. וכתב בתשובת הגר"ד אופנהיים (המוזכר בפת"ש) שאפילו הוא שכונת קברות מותר לפנות כשמזיק את הרבים (ושם בנידונו הוא לעניין בניית בית כנסת על גבי מקום הקברות). (אמנם יש לדון לגבי ההנאה וכפי שיובא לקמן).

ב. אופן שני להתיר הוא אם יש רגלים לדבר שהקברות הם של גויים. כך מתברר מהסוגיא בנזיר שם. הגמ' הסבירה את דיוק המילים במשנה לעיל ("מושכב כדרכו")

שדוקא אם מוצאים את המתים מונחים בצורה של קבורה יהודית אז יש למקום דין של שכונת קברות ואם לא כן תולים שמן הסתם הם גויים.

ולכן בתשובת הגר"ד אופנהיים טרח להוכיח בנידונו שיש מקום לתלות שהקברות שמצאו שם הם של גויים ומשום כך מותר לפנותם.

ג. לגבי ההנאה ממקום הקברות – לכאורה נאמר בפירוש לעיל שאם הקבר קדם לדרך מקום הקבר אסור בהנאה.

אמנם יש לדעת שהגמרא בסנהדרין הקשתה ממשפט זה על שיטת שמואל המתיר להנות מקרקע של קבר – מאחר והוא קרקע עולם ואינו נאסר בהנאה – מברייטא זו. תירצה הגמרא שיש להעמיד שמדובר בברייטא בקבר של בניין. וכן פירש הש"ך ס"ק יב את דברי השו"ע במה שכתב "אסור בהנאה".

לפי זה אין איסור לסלול את הכביש על גבי מקום הקברות, שהרי הוא קרקע עולם.

אמנם יש להעיר באופן כללי לגבי פינוי קברות הנעשה בחפירות לצורך כבישים שיש לבצע את הפינוי בצורה מכובדת ואסור שהפינוי יתבצע ע"י דחפורים או שאר כלים כיוצ"ב, היות והם מנולים את העצמות וכן מערבבים עצמות של מתים שונים אחד עם השני אלא ודאי הפינוי צריך להיות בצורה מסודרת שמפנים כל קבר לעצמו בכבוד הראוי.

כמו כן יש שחששו לחילול השם בפינוי קברות אפילו באופנים המותרים על פי ההלכה ולכן בכל פינוי קבר אפילו אם נראה שפשוט על פי כללי ההלכה שמותר לפנותו מ"מ גדולי הדורות ישבו ודנו על עניינו. (כל הנ"ל מתבאר משו"ת ציץ אליעזר ח"ה סי' כ וכן משו"ת שרידי אש ח"ב סי' ק וכן מרן הרב קוק זצ"ל החמיר בעניני פינוי קברות כפי שיוצא מדעת כהן סי' רה).

עוד יש לדון לגבי החשש למקום הטומאה, אבל דבר זה תלוי בגירסאות הראשונים ואין כאן מקומו.

סימן שסו סעיף א

אדם שיש לו קבר מוכן בין בני משפחתו, ומכר קברו. נפסק בשו"ע שקוברין אותו בעל כרחו במקום קברי משפחתו ומחזירים הכסף ללוקח. ציין שני טעמים מדוע עושים כך.

בברייטא בגמרא (ב"ב ק: ובכורות נב:) מפורש הטעם משום פגם משפחה. ואולי כוונת השאלה היא לטעמים מדוע נקרא פגם משפחה גם במקום הספרד ולא נקרא כבוד המת

שיכול למחול עליו שהרי יכול למחול על הספדו. ועל זה תירץ הרמב"ן א. כאן אינו עושה כן לטובתו אלא שהיה נצרך לכסף ולכן הסכים בלית בררה למכור את קברו – זווי אנסייה. ב. הפגם שבאים אחרים וסופדים במקום שלו ג. מקום הספדו הוא מקום ההספד גם לשאר משפחתו והם לא מחלו על כבודם.

סימן שעב

ציין לפחות ארבעה מקרים שיש בהם הבדל בין טומאה דאורייתא לטומאה דרבנן לגבי טומאת כהן?

בגמרא ע"ז יג. שנינו "הולכין ליריד של עובדי כוכבים, ולוקחין מהם בהמה עבדים ושפחות, בתים ושרות וכרמים, וכותב ומעלה בערכאות שלהן, מפני שהוא כמציל מידם; ואם היה כהן – מטמא בחוצה לארץ לדון ולערער עמהם; וכשם שמטמא בחוצה לארץ, כך מטמא בבית הקברות. בבית הקברות סלקא דעתך? טומאה דאורייתא היא! אלא בית הפרס דרבנן. ומטמא ללמוד תורה ולישא אשה, א"ר יהודה: אימתי? בזמן שאין מוצא ללמוד, אבל בזמן שמוצא ללמוד – אינו מטמא; רבי יוסי אומר: אפילו בזמן שמוצא ללמוד – יטמא, לפי שאין אדם זוכה ללמוד מכל".

מפורש בבבלייתא שלוש דוגמאות שמטמא בטומאה דרבנן: א. לדון עם גויים כדי להוציא ממון שחייבים לו. ב. ללמוד תורה ג. לישא אשה.

בגמרא ברכות יט: דוגמה נוספת "קברו את המת וחזור, ולפניהם שתי דרכים, אחת טהורה ואחת טמאה, בא בטהורה – באין עמו בטהורה, בא בטמאה – באין עמו בטמאה, משום כבודו. אמאי? לימא: אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'. תרגמה רבי אבא בבית הפרס דרבנן" היינו שיכול כהן ללוות אבל למרות שהאבל הולך בדרך שיש טומאה אם הטומאה היא מדרבנן.

עוד שם: "אמר רבי אלעזר בר צדוק: מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה – יבחיין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם. אמאי? לימא: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'! כדרבא, דאמר רבא: דבר תורה, אהל, כל שיש בו חלל טפח – חוצץ בפני הטומאה, ושאיין בו חלל טפח – אינו חוצץ בפני הטומאה, ורוב ארונות יש בהן חלל טפח, וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן, ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן."

סימן שעא

מינו אותך לרב בבית חולים והנך רואה שיש בצוות העובדים מספר לא מבוטל של כהנים, ובית החולים אינו ערוך כלל למנוע

טומאת מת, בבית החולים קיים גם חדר מתים. מהם הצעדים הראשונים אשר תנהיג בבית החולים למעט הטומאה.

שתי בעיות יש בעניין הטומאה בבית חולים:

א. טומאת אהל ע"י התפשטות הטומאה לכל מקום מקורה הפתוח אל מקום הטומאה

ב. סוף טומאה לצאת

להלן רשימת פתרונות לבעיית הטומאה בבתי חולים (מתוך אנציקלופדיה רפואית הלכתית ערך בית חולים):

א. הצבת שלט בכניסה לבית החולים ' הכניסה לכהנים אסורה' (אמנם דבר זה לא יועיל בנידון בו עוסקת השאלה).

ב. דלתות כפולות – באופן זה תמיד יש מחסום בפני הטומאה.

ג. בידוד חלקי מת בתוך ארונות מיוחדים החוצצים בפני הטומאה.

ד. בידוד הנפטרים ע"י הקפתם באוהל מתקפל.

פתרונות אלו טובים לבעיית האוהל אמנם אינם פותרים את בעיית סוף טומאה לצאת ולכן הועלו שתי הצעות לפתירת כל הבעיות:

א. בניית מדף מתחת לתיקרת המסדרון בבית החולים. לכל אורך המדף יש לפתוח סדק ברוחב פחות מטפח כך שהטומאה 'תיכלא' שם ולא תתפשט לבניין. הצעה זו אינה מוסכמת.

ב. העברת המת ע"י ארון גדול שאינו מקבל טומאה מחמת גודלו (יותר ממ' סאה).

בנידון השאלה נראה לעשות כדלהלן:

א. להקפיד שחדר בו נמצא המת יהיה סגור כל הזמן ככל שניתן.

ב. לזרז ככל שניתן את הוצאת המת לחדר המתים.

ג. לתאם את מועד העברת המת כך שאנשי הצוות הכהנים יוכלו להסתגר בתוך חדר מבודד בזמן העברת המת.

כל זה אינו פותר את בעיית "סוף טומאה לצאת", אבל מ"מ יש לעשות כל שאפשר כדי לצמצם את חומרת האיסור. והיות וטומאת אהל חמורה מ"סוף טומאה לצאת" יש לעשות ככל הניתן לצמצם את בעיית האוהל.

סעיף ג

בדירה ובה סלון, ובו דלת הפונה לחדר מדרגות, ולסלון יש כניסה משני חדרים פנימיים, וחצי כזית מן המת נמצא בכל חדר מהחדרים הפנימיים. מה דין הסלון ומה דין החדרים לעניין טומאת מת? [פרט את כל האפשרויות, דלתות פתוחות וסגורות, פתחים נוספים לדירה].

במשנה (אהלות ח,ו) שתי חביות ובהן כשני חציי זיתים מוקפות צמיד פתיל ומונחות בתוך הבית הן טהורות והבית טמא נפתחה אחת מהן היא והבית טמאים וחברתה טהורה וכן שני חדרים שהן פתוחין לבית:

וכתב הרא"ש ע"פ הסיפא של המשנה: "וכן לפעמים בשני בתים זה לפנים מזה וטומאה בפנימי ואין טומאה בחיצון ומותר כהן לעמוד בפנימי אצל הטומאה ואסור ליכנס לחיצון כגון שני חדרים הפנימיים הפתוחים לבית ובכל אחד מהם כחצי זית מן המת ודלתות החדרים נעולות וכהן באחד מהן טהור כיון דאין בו אלא חצי זית אבל לבית אסור לכהן ליכנס שם דסוף טומאה לצאת ורואה אני כאילו שני החצאי זיתים מונחים בבית ואין הטומאה נכנסת בחדרים כיון שדלתותיהן נעולות".

והוסיף הטור שאם שני החדרים פתוחים גם הם טמאים (כי הטומאה חוזרת מהבית לחדרים – ש"ך) פסק השו"ע (שע"ט ס' ג) "שני חדרים פתוחים לבית, ובכל אחת חצי זית מהמת, ודלתותיהם נעולים, הבית טמא והם טהורים; ואם נפתחו, גם הם טמאים".

ומתבאר מדין חצר המוקפת זיזין ואכסדראות (ס' ד) שטומאה יוצאת דרך הפתח הנעול מדין סוף טומאה וכו', רק אם אין פתח אחר לחדר אבל אם יש פתח או חלון שפתוח לצד השני הרי שאם החדר נעול אין הטומאה יוצאת לצד הדלת הנעולה אלא יוצאת מצד הפתח הפתוח. וא"כ במקרה זה אם אפילו רק לחדר אחד יש פתח לצד השני לא תהיה טומאה כלל היות ושני החצאי זיתים אינם מתחברים לטמא.

סעיף ד

כהן צריך ליכנס לביתו בשבת מחמת פקוח נפש, אך אינו יכול לבוא לביתו מחמת טומאת אהל, ישנה אפשרות לומר לגוי להסיר מקצת הגג באופן שלא תהיה טומאת אהל, מה עדיף לעשות, לעבור על איסור אמירה לנכרי או לעבור על טומאת אהל? ומה הטעם?

כתב בפת"ש ס"ק יא בשם תשובת גבעת שאול שעדיף לצוות לגוי להסיר האוהל כי הטומאה כאן היא דאורייתא ודלא כש"ך (ראה על כך בשו"ת סי' שעב ס' א) ואילו

אמירה לגוי דרבנן, ועוד אפילו לדברי הש"ך מ"מ כאן עדיף אמירה לגוי מאשר טומאת אהל כי בטומאת אהל כל שעה ושעה איסורא קא עביד כל זמן ששוהה באהל המת משא"כ באמירה לגוי דלא עביד איסורא רק פעם אחת.

סימן שעב סעיף א

נפטר אדם בחדר הסמוך לבית הכנסת ודרך בית הכנסת עתדיים להוציא את המת, לאחר שקרא הש"צ כהנים – האם הכהנים צריכים לצאת או לעלות לדוכן לברכת כהנים?

כתב המ"ב (סי' קכח ס"ק ח) בשם פמ"ג שאם יש טומאה דאורייתא מוכרחים לצאת אפילו קרא כבר כהנים כי בטומאה יש עשה ולא תעשה (קדושים יהיו ולנפש לא יטמא) ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה. אמנם בטומאה דרבנן אם כבר קרא כהנים היות ויש מצוה דאורייתא וטומאה דרבנן בזה יעלה ולא יצא החוצה. רק אם נודע קודם שנטל ידיו טוב יותר שיצא (כי אז מונע עצמו מלהתחייב במצווה).

במ"ב שם ע"פ חיי אדם נותן דוגמא לטומאה דרבנן כגון שיכולים לסתום הפתחים והחלונות של בית המת או של בהכנ"ס. ונראה כוונתו שאע"פ שסתמו מ"מ יש כאן איסור של סוף טומאה לצאת וכן נראה ממה שהפנה הח"א לחכמת אדם כלל קנט סי' ה שם מדבר בדין חציצה ושם מסביר שהש"ך קרא לסוף טומאה לצאת איסור דרבנן. אמנם לפי זה לא ברור דעתו לדינא כי בסי' ח שם פסק החכמת אדם שסוף טומאה לצאת היא הלכה למשה מסיני ולפ"ז אין להקל במקרה כזה לדעתו. א"כ צ"ע כיצד העתיקו המ"ב לדינא.

סימן שעה סעיף ג

אדם נפטר בחו"ל וציוה שיקברוהו בארץ ישראל, אך לא מצאו אפשרות להגיע לישראל אלא כעבור חמישה ימים, לכן החליטו לקברו בארון ולהוציאו לאחר חמש ימים ולהביאו לישראל, מתי תתחיל האבלות? ציין את המקור לדין זה בבאור.

במסכת שמחות פ"י ה"ח שנינו "רבי שמעון בן אלעזר אומר קבר שאול היה לו לרבן גמליאל ביבנה, שהיו מכניסין את המת לתוכו, ונועלין את הדלת לפניו, ובאין ועומדין בשורה, ומנחמין ופוטריין את הרבים ואחר כך מעלין אותו לירושלים" ואח"כ בהלכה ט "נסתם הגולל מכסה את ראשו וכו' "

הרא"ש דייק מבריתא זו שאם שמו את המת במקום שדעתו לפנותו תוך שבעה הרי שמונים שבעה מסתימת גולל שני (כי הרא"ש סבור שהלכה ט הוא המשך ישיר של הלכה ח והיינו שכוונת הבריתא היא שמונים מסתימת הגולל שבירושלים).

הרא"ש הביא מעשה שכשנפטר רבינו קלונימוס הזקן ז"ל היתה העיר במצור ושההו בארון ומנו לו מיד שבעה ושלושים כיון שלא פינזהו בתוך שבעה אבל מוסיף הרא"ש אם דעתו לפנותו בתוך שבעה מונה מסתימת גולל שני.

סעיף ו

הודיעו לאדם שאביו נפטר ונהג ז' ימי אבילות, לאחר זמן התברר שבסוף ז' ימי האבילות היה אביו עדיין חי ונפטר רק כעבור עשרה ימים, האם חייב לנהוג שוב ימי אבילות? ומה הדין אם שלחו נפטר לקבורה לעיר אחרת והקרובים התחילו ז' ימי אבילות במקומם כדין, והתברר אח"כ שהמת לא ניתן לקבורה מחמת אונס כשלושה שבועות, האם יתחייבו שוב בז' ימי אבילות לאחר הקבורה?

בב"י סו"ס שעה כתב: "כתוב בתשובת הרא"ש (כלל כז סי' ח) על מי שבאו והודיעו לו שקרובו צלבוהו גוים בעיר אחרת ונהג אבילות מיד ולאחר שלשה ימים הודיעוהו שעדיין עומד בצליבה והלכו זקני אותו העיר ופייסו במקצת ממון [ולא נתפייסו] עד שנתייאשו מלקברו מאימתי חל אבילות דע כי אבילות קודם קבורה או קודם יאוש לאו כלום היא כי לא נתחייב עדיין להתאבל והוי ליה כשמע על החולה שמת והתחיל להתאבל עליו ואחר כך אמרו לו חי היה והשתא הוא דמת שצריך עתה להתחיל שבעת ימי אבילות כן הדבר הזה עכ"ל:

מבואר בדברי הרא"ש שאם נהג אבילות בטעות כי חשב שקרובו כבר מת לא עלתה אבילות זו וצריך לנהוג שוב ימי אבילות לאחר מות קרובו. וכן נפסק בשו"ע סעיף ו. וגם ברמ"א שם סעיף א.

כאשר שולחים את המת להקבר בעיר אחרת אלו שכאן מונים מעת שהחזירו פניהם מללוות את המת.

בב"י הביא דברי המרדכי בסוף מועד קטן (סי' תתקלח) מעשה בא לידי אחר ששלחו המת לבית הקברות נתפס המת קודם שהגיע לבית הקברות ואמרתי שינהגו שבעת ימי אבילות ולא דמי להוראת ר"י בענין שתפסו המושל דהתם איירי שתפסו המושל מיד שמת ולא חל עליו אבילות כלל אבל הכא שכבר חל עליו אבילות כדאמרינן בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) משנמסר לרבים או לכתפים והואיל וחל עליו אבילות יגמור שבעת ימי אבילות ואפילו יגמור שבעת ימי אבילות קודם שיצא מתפיסת השר אין צריך לחזור ולמנות שבעת ימי אבילות מידי דהוה כשמוליכין את המת בדרך רחוקה ושהה ימים [רבים] קודם שיקבר עכ"ל.

מבואר בדבריו שאף אם ישתהה זמן ארוך מ"מ היות וחלה אבילות על אותם שנשארו כאן גומרים ימי אבילותם. וכן פסק הרמ"א סעיף ז "אם שלחו מתייהם לעיר אחרת, שדינם להתחיל האבילות משיחזירו פניהם, והתחילו למנות האבילות, ואחר כך נתפס המת ולא ניתן לקבורה זמן ארוך, אין צריכין להפסיק אבילותן, ואין צריכין לחזור ולהתאבל אחר כך, דמאחר שדינם להתחיל מיד, אין צריכין להפסיק".

סעיף ח

אשה שנפטרה בצעירותה ויש לה אבא מבוגר ואחים המבוגרים ממנה ומבעלה, מי נחשב גדול הבית לענין הדינים התלויות בגדול שבבית?

כתב הש"ך (סוף ס"ק יב) בשם תשובת הרשב"א (סי' תעח): מי שמתה אשתו, הבעל נקרא גדול הבית מפני שהוא חייב בקבורתה ולטפל יותר מן האח או האב ואין הולכים אחר המצטער יותר שאין כל הדעות שוות.

סימן שער

אדם שאין באפשרותו לנחם חבירו האבל באופן אישי מעוניין לנחמו באמצעות מכתב או בשיחת טלפון, האם מקיים בזה מצוות ניחום אבלים.

הפוסקים דנו בכיוצ"ב לעניין ביקור חולים (יחו"ד ח"ג פג, צ"א רמת רחל פ"ח ס"ו, אג"מ יו"ד רכג) ותורף דבריהם הוא שעיקר קיום המצווה הוא בגופו שאז משיג את כל המעלות של המצווה דהיינו שרואה מה צריך לעשות ויכול לעזור לו וגם גורם לו הנאה גדולה יותר וכן תפילתו עליו מתקבלת יותר אם מפני שהשכינה שם ואם מפני שלא צריך להזכיר שמו ואם מפני שמתרגש ומתפעל יותר כשרואהו ומתעורר יותר לבקש רחמים עליו. אבל מ"מ אם אינו יכול לעשות זאת עדיין מקיים מצווה גם דרך הטלפון כיון שס"ס מחזק את רוחו ומעודדו ושואל בשלומו וידע שצריך להתפלל עליו.

והנה גם לגבי ניחום אבלים שייכים חלק מהטענות הנ"ל כי נראה שתועלת הניחום מתקיימת יותר כאשר בא בגופו לנחמו. וגם האבל מרגיש בצורה מוחשית יותר את התמיכה של הסביבה, משא"כ בדיבור בטלפון שהוא פחות משפיע על הנפש לעודדה ולסעדה. ומ"מ כנזכר לעיל אם אין באפשרותו לנחמו בגופו ינחמו עכ"פ בטלפון ויועיל לו במה שיכול.

וביקו"י (עמ' תלד) כתב משם הגר"ע יוסף שדין זה תלוי האם הניחום הוא יקרא של החיים או של המתים דהיינו שאם הוא כבוד החיים יכול לצאת בטלפון אבל אם הוא

כבוד המתים לא יוכל לצאת בניחום דרך הטלפון. ומבאר שם שנראה שזוהי מחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד לפי מה שפסקו בעניין מת שאין לו אבלים אם צריך שיישבו אנשים שאינם קרוביו ויקבלו עליו תנחומים.

סעיף ד

ביום ל' באדר ראשון ש"ז נרצחו שמונת הקדושים בני ישיבת "מרכז הרב" הי"ד. באיזה תאריך יחול יום השנה בשנה הבאה בהתחשב שבשנה פשוטה חודש אדר הוא רק כט יום?

כתב המ"ב (תקסח, מב) ע"פ המ"א (לפי גירסת מחצית השקל) אם מת אביו ביום ראשון דראש חודש אדר שני, יתענה לשנה הבאה שהיתה שנה פשוטה ביום א' דראש חודש אדר (ל שבט) ולא בכט בו, דלעולם אדר של שנה פשוטה עומד תחת אדר שני של שנה מעוברת.

אמנם במ"א יש גם גירסא אחרת (פמ"ג ולבו"ש) ולפיה לא התייחס המ"א לדין זה. וכתב האג"מ (יו"ד ג, קנט) שיש סברא לומר שמאחר דחי בשנה שעברה כל חודש אדר יש לנהוג את היא"צ בר"ח ניסן.

א"כ לשיטת המ"ב ינהוג בל' שבט ולאג"מ בר"ח ניסן.

יהודי שהתנצר ונהרג ע"י גויים, האם בניו אומרים אחריו קדיש?

כתב הרמ"א בדרכי משה בשם הרד"כ (רבינו דוד כהן) בן יש לו לומר קדיש על אביו משומד שנהרג דהריגתו מכפרת עליו ודוקא נהרג (רק אז יש לו כפרה) אבל מת על מיטתו (היינו שלא ע"י גויים) לא אומר עליו קדיש. וכתב הרמ"א דין זה בשו"ע סע' ד והעתיקו הט"ז והש"ך את החילוק בין נהרג למת.

סימן שעח סעיף ה

נקבר לאחר חצות ע"פ – האם מבירן את האבל?

ז"ל ב"י "כתב המרדכי בסוף מועד קטן (סי' תתקלג) מי שנקבר בערב שבת סמוך לחשכה קודם בין השמשות חייב בהבראה ואי משום שיכנס לשבת כשהוא מתאוה הא פסקינן בפרק ערבי פסחים (פסחים ק.). הלכה כרבי יוסי בערב שבת דמותר להתחיל לאכול מן המנחה ולמעלה אבל בערבי פסחים כהאי גונא אין מברין אותו דהלכה כרבי יהודה בערבי פסחים".

מבואר שאסור להברות בערבי פסחים מן המנחה ולמעלה כדי שיאכל מצה לתיאבון ולפי זה קודם מנחה מותר. (ובשו"ע החמיר גם בע"ש שטוב שלא להברותו).

סימן שפ סעיף ז

אדם שיש לו חנות ואם תהיה סגורה כל שבעת ימי האבלות ילכו הקונים לחנות אחרת וקיים חשש שיפסיד את אותם הקונים גם להבא, כיצד ינהג?

ראה בשו"ת סי' שפ סע' ז' לגבי הלואה אם ילכו הלויים למלוים אחרים הוי בכלל הפסד וראה שם צוין לערוה"ש שכתב שה"ה לעניין סחורה.

אמנם לעניין חנות כתב שם בערוה"ש (סע' טז) שיש לו דין אחר. ושם סע' כז באר שהחומרא בחנות היא מצד שיש שם פרהסיא שהאבל מסתחר ולכן אפילו השותף מפסיד מחמת האבל ואסור לו לסחור בחנות.

אמנם כתב שם סע' כח שלמעשה מקילים בערים הגדולות, ולימד עליהם זכות כי הוא הפסד גדול ולכן נחשב לדבר האבד כמו שמצאנו לעניין חול המועד שהתירו האחרונים ליישב בחנות של שוק גדול. וכותב שידוע שבזה"ז בערים הגדולות שמהסחר גדול ורובו בהקפה ואם תהיה נעולה שבעה ימים ההפסד רב מאוד. ומ"מ כתב שכל זה הוא לימוד זכות אבל מי שיכול לקיים כעיקר הדין תע"ב.

פתרון אחר המוזכר באחרונים (חת"ס) הוא שמי שמת לו מת עוד בהיותו אונן לפני הקבורה מוכר את חנותו לאחר. אמנם החת"ס לא היתה דעתו נוחה בהיתר זה כי הוא נראה כהערמה מאחר שהכל יודעים שהחנות של האבל, ורק בשני שותפים הוראה זו נכונה, ומ"מ למעשה כתב ללמד זכות על ההיתר הנ"ל כי מחשיבים זאת להפסד גדול כמו שיירה עוברת. ומשמע שסמך על כך שמוכרים בחנות רק לאחר ג' ימים. בהסתמך על שיטת המהרש"ל שהתיר בחנות לאחר ג' ימים.

סעיף כא

האם אפשר לעשות תנאי בתחילת השותפות שאם יארע אבל לאחד מהם, אזי השני יעבוד בחנות באותו השבוע וכל הרווחים יהיו שלו, והשותף השני יטול את הרווחים בשבוע לאחר מכן?

בפת"ש (ס"ק ו) כתב משם הראנ"ח "אפילו אם התנו מתחלה ביניהם שאם יקרה אבל לאחד מהם יתעסק השותף האחר בעסק השותפות ויטול כל שכר השבוע ההוא והשותף האחר יטול שכר שבוע אחר כנגדו אסור דכיון דמשום מראית עין נגעו בה אפילו התנו מתחלה לא מהני דלאו כולי עלמא ידעי שהתנו מתחלה ואף דבאיסור שבת אשכחן

בעובד כוכבים וישראל שותפין דבכה"ג שרי ולא חששו למראית עין שאני התם שהוא דבר ההוה בכל שבת אמרי אינשי בודאי התנו אבל בנ"ד לא סברי אינשי לומר שהתנו".

סימן שצא

האם מותר לאבל להשתתף בשבע ברכות ביום שבת? להשתתף בסעודת ברית מילה? בר מצוה של בנו? סיום מסכת?

ראה בשו"ת כאן. ולענין שבע ברכות בשבת – הנה סעודת שבע ברכות דנו אותה הפוסקים כסעודת חתונה ולא כסתם סעודת מצווה (כגון ברית מילה וכיוצא). ולכן אם חלה ביום חול אין לאבל להשתתף בה מעיקר הדין ולא רק ממנהג. (ראה בגשר החיים פרק כא ח אות יב ובילקו"י סי' לח סע' כה). אולם אם חלה בשבת כתב בגשר החיים שם לחלק בין סתם מוזמנים לבין אח או אחות של החתן והכלה, והוא שבקרובים כגון אלו שאם לא ישתתפו חסרונם יהיה בולט א"כ הרי זה כאבלות פרהסיא ולכן להם יהיה מותר להשתתף בסעודה זו. (ומזכיר שם כמה אחרונים שכתבו כן – מהריק"ש, גריעב"ץ, וגרא"ז מרגלית).

סעיף ב

האם מותר לאבל בכור ללכת בערב פסח כדי לשמוע סיום מסכת? ומה הדין אם סיום המסכת נעשה בביתו, האם מותר לו להשתתף?

הרמ"א כתב שהמנהג הוא שלא לאכול בשום סעודה בעולם (היינו אפילו של מצוה) כל יב חודש אם הוא חוץ לביתו ובתוך הבית מקילין בסעודת ברית מילה וכ"ש שאר סעודות שאין בהם שמחה חוץ מסעודת נישואין.

אמנם הש"ך (סי' רמו ס"ק כז) כתב בשם מהר"ם מיניץ שסעודת סיום מסכת היא סעודת מצוה ויכול אבל תוך י"ב חודש לסעוד שם.

מ"מ ברור שגם הש"ך לא התיר בתוך שבעה אלא רק בתוך יב חודש.

אם הסעודה בתוך ביתו מתיר הרמ"א אפילו תוך שבעה סעודת מצווה כגון פדיון הבן, ולפ"ז לכאורה ה"ה סעודת סיום מסכת מותר.

יש להעיר שבגשר החיים (עמ' רלא) כתב שלא נוהגים את ההיתר של הרמ"א לאכול בתוך שבעה בביתו בסעודת פדיון הבן. מ"מ יש מקום לומר שסעודת סיום מסכת שיש בה פחות שמחה גם לפי המנהג הזה יש להתיר, ולהסתמך בזה על דברי הרמ"א.

סימן שצג סעיף ג

קיי"ל דאבל אינו יוצא מפתח ביתו בז' ימי אבלות, באר האם גם במקרים דלהלן קיים דין זה: א. מוהל. ב. לשמוע קריאת התורה. ג. לברך ברכת הלבנה. ד. להציל דבר האבד. ה. אין לו מנין בביתו ורוצה לומר קדיש ולשמוע קדושה.

ראה בשו"ת סי' שצג סע' ג לגבי רוב הפרטים. לגבי ברכת לבנה כתב הברכ"י בשם שער אפרים שיכול לצאת כדי לקדש הלבנה אם היא מצווה עוברת. אמנם העיר שם הברכ"י שלעניין לצאת כדי לאומרה בעשרה (היינו כגון מציאות שיכול לאומרה בביתו ביחידות כגון שיש לו גג שיכול לעמוד עליו), תלוי בדין לצאת בלילה במקום צורך (רמ"א סע' ב) ומי שמיקל שם יכול להקל גם בדין זה (שהרי גם זה נקרא "צורך").

סעיף ד

האם אשה אבלה חייבת לשנות מקומה בבית הכנסת כשהולכת שם בשבת?

בהגהות רע"א כתב בשם אליה רבה (או"ח סי' תקנא) שיוולדת (לפי המנהג שמגיעה לביה"כ בשבת היינו שיש מנהג שיוולדת לאחר שתבריא מגיעה לבית הכנסת ובעלה עולה בשבילה לתורה וטעם המנהג א. כדי להודות לקב"ה ולכן אומר ברכו בשבילה ב. ביום מ' או פ' ללידה נודר צדקה במקום הקרבן) בשבת שהולכת לביה"כ אינה צריכה לשנות מקומה אלא יושבת במקומה. וכן הביא הפת"ש בשם שו"ת פנים מאירות.

סימן שצו סעיף א

אבל שלא נהג אבלות כדין. האם צריך להשלים? פרט המקרים, כשלא נהג אבלות כלל, נהג רק במקצת הימים, נהג רק חלק מדיני אבלות.

ראה בשו"ת לגבי השלמה כשלא נהג כלל או שנהג במקצת הימים.

הנה לגבי נהג חלק מדיני אבלות נראה ג"כ שאין צריך להשלים. והראיה היא שהרי הראב"ד למד את דינו מהברייתא קיים כפיית המטה שלושה ימים קודם הרגל וכו' (כמובא בשו"ת) ולגבי דין רגל מפורש בסי' שצט שאפילו נהג רק דברים שבצנעא נחשב שחלה האבלות לעניין שהרגל מפסיקו. וביותר משמע כן הדברים בריטב"א על ברייתא זו שכתב: "נראה דדוקא נקט האי לישנא (של קיים כפיית המטה) לאפוקי אם הזיד ולא נהג אבלות כלל וקמ"ל דכיון שקיים אחד מדרכי אבלות ואפי' זו שהיא חוץ לגופו שהיא ממצות עשה שבאבל הרגל מפסיקו ואע"פ שהזיד בשאר, והיינו דלא קתני הקובר את

מתו, והא אתא לפרושי לדברי כל התנאים ואמוראים, וכן דעת הראב"ד ז"ל דמי שהזיד ולא נהג אבילותו קונסין אותו לנהוג אבילות והוי דומיא דנזיר שעבר על נזירותו (נזיר ל"ב א'), ויש חולקים דמסמתינן ליה בלחוד. ומשמע מהריטב"א שמשווה לגמרי בין דין הרגל ובין דין הקנס במי שלא נהג אבילות שהרי הריטב"א כתב דינם בחדא מחתא.

סימן שצז סעיף ב

אדם קיבל מכתב שמת אדם מסוים ולא היה ברור מהמכתב האם הוא אביו או רבו, ואם נאמר שהיה רבו, הרי הוא אביו של אדם אחר באותה העיר, מי צריך להתאבל? האם יש הבדל אם המכתב התקבל בתוך שלושים או לאחר שלושים? נמק!

פת"ש: בשם תשובת יד אליהו סי' מ"ד באחד שנכתבו לו ממרחקים איך שמת אחד ויש לו שתי משמעות או שמת רבו או שמת אביו והוא לאחר שלשים איך יתנהג בקריעה ואבילות והשיב דממ"נ חייב לקרוע ועולה לו אף אם נודע אח"כ שהוא אביו ודומה למ"ש בסי' ש"מ סכ"ד. ולענין גיהוץ ותספורת א"צ לנהוג כי ספיקא דרבנן הוא ע"ש. וכתב עוד דאם הספק הוא בין שני אנשים שרבו של הא' הוא אביו של השני וא"כ יש ספק אם הוא אביו של זה או של זה והוא בתוך שלשים מחויבים שניהם להתאבל דאף דקיי"ל ספק באבל להקל שאני הכא דאחד משני האנשים בודאי חייב להתאבל חייבים שניהם מספק והוא ג"כ הטעם בסימן שע"ד ס"ח בהג"ה גבי ספק בן ט' לראשון כו' ע"ש ומבואר עוד שם בלשון השאלה דאם היה ג"כ ספק אם הוא תוך שלשים הוי תרי ספיקות ופטורים שניהם ע"ש:

סימן שצט סעיף ב

אדם נפטר בחול המועד. פרט דיני האבילות והאנינות בחוה"מ והדינים לאחר החג (לא לשכוח מה דין הנחת תפילין ביום שלאחר החג).

ראה בשו"ת לגבי דיני האבילות והאנינות. ולגבי דין התפילין דעת הכה"ג שלא יניח, אבל רוב האחרונים ובכללם הברכי יוסף חלקו עליו (כמובא בגשר החיים עמ' קעז) וכן פסק המ"ב בסי' לח ס"ק טז שמניח תפילין (בברכה) היות ואינו יום ראשון ממש שהרי כבר ניחמוהו במועד וכן גם נהג כבר דברים שבצינעא. וכן פסקו גם הבא"ח (חיי שרה יב) והכה"ח סי' הנ"ל ס"ק חי.

סעיפים ו-יא

אבל שנהג שעה אחת קודם שבועות כיצד הוא מונה ביחס לשלושים ומתי עושים את סעודת ולימוד של יום השלושים? ומתי מותר לבנים להסתפר?

ראה בשו"ת לגבי דיני האבלות ויש להוסיף לענין הלימוד. כתב בשו"ת מלמד להועיל (יו"ד סי' קמו) שמה שעושים לכבוד המת ועילוי נשמתו אין הרגל מבטל, וע"פ פסק בילקו"י עמ' תרעו שלענין הלימוד מונים מיום הקבורה שלוששים יום מלאים. ולענין תספורת ראה בשו"ת סע' ד ויש להוסיף מה שכתב בילקו"י סי' מב סע' כח שצריך שלוששים ממש וגערה.

סעיף יג

מת ביום טוב ראשון בחו"ל, האם יש להורות לקבור אותו בו ביום, או עדיף ביום טוב שני, או אולי אחר החג, כתוב את שידוע לך הלכה למעשה?

יש להקדים את הדין הנאמר בגמרא (ביצה ז.) ונפסק בשו"ע ס' תקכו (סע' א וסע' ד) שמת ביו"ט ראשון יתעסקו בו עממין וביום טוב שני יתעסקו בו ישראל. וזהו מעיקר הדין, אבל הרמ"א כתב שהמנהג באשכנז להחמיר שאפילו ביו"ט שני – את הקבר והארון והתכריכין עושים ע"י גויים (כיון שהם מלאכות גמורות – ע"פ מ"ב כח). ורק אם א"א ע"י גויים או שצריך להמתין זמן רק בשביל נכרי יעשו ע"י ישראל. ובגשר החיים הוסיף שבתקופתו אף הספרדים נוהגים שהחפירה תהיה ע"י נוכרי מאחר ואפילו בימי החול רגילים למסור את החפירה לנכרים השומרים על ביה"ק.

ולענין האם מותר להשהות את המת מיו"ט ראשון לשני על מנת שיקבר ע"י ישראל כתב הב"י (או"ח סי' תקכו) בשם האורחות חיים וז"ל: "ושמענו על הראב"ד (עי' תמים דעים סי' קכ סוס"ע ב) שצוה להלין מת ביום טוב ראשון עד יום טוב שני כדי שיתעסקו בו ישראל וחלקו עליו חביריו דלאו שפיר עביד דאין לנו להשהות מת ליום טוב שני דמוטב לקברו באמת דאסור להלינו עכ"ל. וכן פסק בשו"ע (שם סע' ב) כהכרעת החברים "מת ביו"ט ראשון אסור להלינו עד יו"ט שני כדי שיתעסקו בו ישראל". ובמ"ב (ס"ק טו ובשעה"צ טו) הסביר שיש כאן שני טעמים לאסור את ההשהיה א. מטעם הלנה כמבואר באורחות חיים לעיל ב. מטעם שעדיף שיקבר ע"י גויים שהוא שבות שאין בו מעשה מאשר שיקבר ע"י ישראל ויצטרכו לעשות שבות שיש בו מעשה. והנ"מ בין הטעמים היא באופן שכבודו הוא שיקבר ע"י ישראל כגון שהיה אדם חשוב – שלפי טעם א' מותר

להשהותו ולפי טעם ב' אסור. ויש אחרונים (עולת שבת ומור וקציעה) שתפסו רק את הטעם הראשון ולכן התירו במקום שהוא כבוד המת אבל המ"ב החמיר בדבר מאחר והטעם השני מפורש במאירי ובשיטה מקובצת ולכן אסר בכל מקרה לדחות את הקבורה, ורק בדיעבד כשכבר השהו את המת, פסק שמותר לקבורו ע"י ישראל ואין שייך לקנוס שיקבר רק ע"י גויים ודלא כתשובת מנחם עזריה שהחמיר בזה.

אמנם בכה"ח ס"ק כו אף שהזכיר גם את הטעם השני כתב שבמקרה שנפטר חכם גדול ונכבד – הכל לפי ראיות עיני המורה, ומ"מ עדיף לקבורו בתחילת הלילה כדי שלא ילין. וכן בגשר החיים פ"ז ב,א כתב שיש מקילים באדם גדול ושם בהערה משמע שכן צריך לנהוג מאחר והגר"א פסק להקל למותר להלין כל מת מיו"ט ראשון לשני לכן עכ"פ באדם גדול יש לנהוג כן.

וכל זה לעניין להשהות מיו"ט ראשון לשני. ולענין להשהות מיו"ט שני לחול המועד וק"ו ליום חול רגיל (לפי מנהג הרמ"א שגם ביו"ט שני קוברים בעיקר גויים) כתב בבחי"ל (ד"ה אבל אם) שאם הוא לכבוד המת מותר כדין כל הלנה. וכאן לא שייך לאסור מהטעם שהוזכר לעיל שגורם שישראל יעשה שבות בידים שהרי כאן אדרבה אם ימתין יצמצם את האיסור ולא יגדילו.

סימן ת סעיף א

מאמתי זמן הפסקת אבלות בערב שבת?

בגמרא מועד קטן דף כז עמוד א' תנו רבנן: מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת – מן המנחה ולמעלה. אמר רבה בר הונא: אף על פי כן, אינו יושב עליה עד שתחשך."

התוס' הסתפקו אם מדובר על מנחה גדולה או קטנה אבל הנמוק"י כתב שהכוונה למנחה קטנה וכל שאינו עושה בשבת, מן המנחה ולמעלה אינו עושה. (לא ברור כיצד מתיישבים הדברים עם דברי רבה בר הונא).

הרמב"ם פסק את דברי הברייטא וגם את דברי רבה בר הונא.

בפת"ש כתב בשם תשובת שיבת ציון שאם הוא גר במקום שיש ציבור הרי שסמוך לזמן קבלת שבת של הציבור פוסקת ממנו אבלות ונכנס עם מנעליו לבית הכנסת. אם הוא גר במקום שאין מניין יכול לקבל שבת מזמן מנחה קטנה ולפסוק ממנו דיני אבלות. (לא ברור כיצד יכול לקבל עליו שבת לפני פלג המנחה).

ערוך השולחן סע' ה כתב שמזמן מנחה קטנה מבטלין סימני אבלות אבל לא ילבש נעלים עד פלג המנחה.

שו"ת היכל שלמה – אבילות לה

בגשר החיים (עמ' רלח) כתב שקם מעל הקרקע מפלג המנחה ובזמן דחוק יכול לסמוך על המקילים ממנחה קטנה.

היביע אומר (הובא בילוק"י עמ' תקמב) החמיר שלא לישב על כסא וספסל עד סמוך לחשכה כפשט לשון הגמרא בדברי רבה בר הונא.

סימן תב

כיצד מתנהגים בשבת לענין עליה לתורה בשחרית או במנחה במקרה והשבעה נגמרים בשבת?

ראה בשו"ת סי' שצה בדברי הט"ז בסימן תב ויש להוסיף שבט"ז שם מפורש שאפילו בשחרית יש היתר לקרות בתורה אלא כיון שבחול ממתין עד אחר התפלה של שחרית גם בשבת יעשה כן אבל במנחה יש היתר גמור לקרותו בתורה.

סעיף ה

ב' אחים האחד תושב חו"ל והאחד תושב א"י, ושמעו בחו"ל ביו"ט שני של גלויות שמועה קרובה, ובמוצאי יו"ט שני תהיה שמועה רחוקה, כיצד תורה להם לנהוג?

כתב השו"ע "השומע שמועה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה, אינו נוהג אלא יום אחד, ובשבת ורגל אסור בדברים של צינעא".

לפי זה יוצא שמי שבשבילו הוא יו"ט יש כאן שמועה רחוקה ומי שבשבילו הוא חול יש כאן שמועה קרובה.

נראה שאכן גם יו"ט שני נחשב כיו"ט לעניין זה מאחר ולא נוהגים בו אבלות דרבנן (כמבואר בס' שצט סע' יג) והרי דין שמועה הוא ודאי אבלות דרבנן, וא"כ מי שעבורו הוא יו"ט הרי הוא מנוע מלנהוג בו אבלות וא"כ לא התחילה האבלות אצלו.

אמנם לעומת הנ"ל מצאנו שכאשר נקבר ברגל מתחילים למנות שבעת ימי האבלות מיו"ט שני ולכאורה לפ"ז יו"ט שני נחשב כחלה בו האבלות אע"פ שאין נוהגים בו אבלות. אבל נראה שאין ראיה מזה שמונים שבעה ממנו לעניין של חלות האבלות שהרי בשמע שמועה קרובה בשבת מבואר בסע' ז שמונה שבעה מיום השבת אע"פ שלעניין חלות האבלות כשבמוצ"ש יהיה שמועה רחוקה לא נחשב שהתחילה אבלות בשבת. על כרחנו לומר שמה שמחשיב תחילת אבלות לעניין שתחשב שמועה קרובה הוא רק אבלות פרהסיא. וכן מפורש בתשובת הרשב"א המובאת בב"י וכתב שהסברא היא שאילו היינו מחשיבים את השמועה בשבת כתחילת אבלות של שמועה קרובה א"כ היה

כאן מצב משונה בו השבת גורמת לדבר החמור מעצמה. היינו בשבת אין אבילות נוהג אבל מחמת השבת צריך לנהוג אבילות אחריה וזה אינו בדין שהגורם יהיה קל מהדבר הנגרם ממנו. סברא זו של הרשב"א שייכת אף ביו"ט שני שאינו בדין שיגרום לדבר החמור יותר ממה שנוהגים בו.

ויש לחזק את הדמיון בין יו"ט שני של גלויות לשבת במה שמצאנו שפסק בשו"ת הב"ח (הובא בפת"ש סי' שצט ס"ק ה) שאפילו אם חל יו"ט שני בשבת מ"מ מתחיל למנות שבעה מאותו יום אע"פ שכאן ודאי נוהג רק דברים שבצנעא. א"כ מוכח שמניין ימי האבילות אינו הקובע לעניין שמועה קרובה, שהרי בשומע בשבת ודאי אינו שמועה קרובה כנזכר לעיל.

אע"פ שלכאורה יש כאן מילתא של תימה שאח אחד ינהוג שבעה והאחר לא, אבל מ"מ אינו שונה מאם אח אחד שמע ביום ל' קרוב לסוף היום ולשני לא הספיקו להודיע עד אחר תחילת ליל לא' שהראשון נוהג שבעה והשני רק יום אחד.

סעיף יא

שמע שמועה קרובה בבין השמשות אור ליום ג', והתחיל באבילותו, מתי נגמרים שבעת ימי אבילות?

כתב הב"ח בסוף סימן שעה לגבי התחלת האבילות אחר קבורה שאם נקבר בבין השמשות יכול להחשיב את תחילת האבילות מהיום שעבר כי בין השמשות הוא ספק ובאבל מקילים בספקות.

הסביר הב"ח שאע"פ שלעניין ערבית אם קבר אחרי שהתפלל ערבית מבעו"י אינו יכול להחשיב יום הקבורה למניין שבעה, היינו דוקא שם היות והוא עצמו עשאו ללילה וא"כ לגביו אינו בגדר ספק אלא כודאי לילה, משא"כ לגבי בין השמשות לגביו הוא בגדר ספק והלכה להקל.

הב"ח הובא להלכה בגשר החיים עמ' קפג וביב"א ח"ח סי' לד.

בילקו"י (סי' נח סע' ה) כתב שדין זה נכון בין לגבי תחילת אבילות אחרי קבורה ובין לגבי התחלת האבילות בשמועה קרובה. לפי זה בנידון השאלה האבילות תתחיל ביום ב' ותיגמר ביום א'.

סימן תג

אשה שבעלה נפטר ולא נתנו השלטונות להביאו לקבורה, אך עדיין לא התייאשו קרובי המשפחה מלקוברו וכל הזמן משתדלים בכך, תוך כדי זמן זה התחתנה האשה עם אדם אחר,

כעבור זמן ניתן לקבורה (בעלה הראשון), האם האשה חייבת
בדיני אבלות?

דין זה מפורש בתשובת חת"ס סי' שעה (מובא בפת"ש) וז"ל "[במקרה הנ"ל] ואפי' גוף האבילות כגון מי שמת ונתיאשו לקבורו אחר שכבר נשאת לאחר עיי' סי' שע"ה סעיף ו' אפשר שאינו מתאבלת עליו עיקור האבילות". (אמנם עיקר תשובתו היא לגבי ליקוט עצמות ואילו לגבי עיקר האבלות כתב רק בלשון אפשר אבל נראה מתוך ההסבר לדין זה שאכן כך פוסק).

והסביר שם החת"ס שלומד דין זה מדין אחות כהן הנשואה שאינו יכול להתאבל עליה וא"כ יוצא שהנישואין מפקיעים את משמעות הקורבה לעניין אבלות. ואם הם מפקיעים קורבת בשר כ"ש שיכולים להפקיע נישואין אחרים. ועוד טעם כתב שהוא דומה למה שאמרו שאסור לבעל לקבל תנחומים על אשתו הראשונה בביתו מפני חולשת דעת של השנייה. והשתא אם בשתי נשים שאדם רשאי לישא שתיהן הדין כן, ק"ו שאין להראות אבלות על בעל ראשון שאינה יכולה להיות אשת שניהם.

שאלות כלליות

האם אבל יכול לברך ברכת שהחיינו במשך שבעת הימים האם
יש מקרים יוצאים מן הכלל?

בשו"ע או"ח סי' תקנא סע' יז כתב ע"פ שו"ת מהרי"ל "טוב להזהר מלומר שהחיינו בין המצרים". וכתב על זה המ"א שאין לומר שהטעם הוא משום אבלות שהרי לא מצאנו שאבל אסור לברך שהחיינו (אלא הטעם שם משום הזמן הוא זמן פורענות). וכן פסק שם המ"ב (ס"ק צח) בפשטות שאבל מברך שהחיינו. אמנם בהלכות חנוכה סי' תרע"א הביא הט"ז משם מהר"ם מינץ שאין לאבל שלברך שהחיינו בהדלקת הנרות בבית הכנסת, והסבירו האחרונים (מובאים בשע"ת שם) שכוונת המהר"ם מינץ היא רק לשהחיינו הנאמר בבית הכנסת כי אז עת שמחה היא לציבור ואין ראוי שאבל יברך בציבור אבל בביתו יכול לברך שהחיינו כנזכר לעיל. (ועיין ילקו"י עמ' תקסז שהביא מספר אחרונים החולקים על המ"א וסוברים שאין לאבל לברך שהחיינו אבל לדינא הכריע כרוב הגדול של האחרונים המקילים בדין זה).